

Кирим сыннанъ ин тўс килир.
Улуғ аалны аралы килген,
Ах пайзанъ ибниъ алнына чидіп,
Аттанъ түзіп,
Адын палғап,
Ах пайзанъ ибине кір килген.
Айбанып, сайбаныбысхан,
Ах хуус хуяғын іле тастап,
Стол кистіне одырыбысхан.
— Иркем-кинчем Хан Мирген, — тіп
Сурып одыр Хыс Хан чачазы, —
Сыртпа сўрместіг хыс пала
Хайдар парды, хайдар кірді,
Кўрдинъ ме, пїлдинъ ме?
— Я, чача кїзі, кўрдім, — тіп
Чоохтапча Хан Мирген. —
Хачан-да Кирим сыннынъ ўстўнде
Хуу пўўр тударға сўрїскен
Харны улуғ хара хула пии пар.
Анынъ имчегін эеп турча
Сыртпа сўрместіг хыс пала.
Пїр саринанъ сўдін эеп турча
Хара хула хулун.
Олар іди чоохтазып одырғанда,
Хулун тїгїртїненъ
Ат тїгїреп килир,
Олған табызынанъ
Алып тапсап килир,
Ах пайзанъ ибниъ алнында,
Алтын чечпе тўзінде тохтапчадыр,
Ізїк азылыбысхан,
Кўк пис тоннығ,
Сыртпа сўрместіг
Хыс пала кір килген,
Изен сала изен тіп турадыр,
Минді сала минді тіп турадыр.
— Чача кїзі Хыс Хан, — тіпче, —
Абаа кїзі Хан Мирген, — тіпче, —
Аар адым адап пиринъер,
Хоор солам сўлеп пиринъер,
Арғама кизер кип пиринъер.
— Мин адап полбаспын, —
Тидїр Хан Мирген, —

Улуғ кїзі хомай сырайлығ
Хыс Хан чача адап пирзїн.
— Че, иркем-кинчем, — тіпче Хыс Хан, —
Адаза даа адап пирем.
Арығ суғ сус пир,
Ахсым чайыбызим.
Хыс пала арығ суғ сус пирген.
Хан Хыс, арығ суғнанъ
Ахсын чайып,
Хыс паланы алнына турғызып,
Аар адын адап тур,
Хоор солазын хығыр тур:
— Хара хула асхыр
Адалығ поларзынъ,
Хара хула пии
їзелїг поларзынъ,
Хомай сырайлығ Хыс Хан
Чачалығ поларзынъ.
Ада, їседенъ дее пїрге сыхпаза,
Ада, їседенъ пїрге сыххан осхас,
Хан Мирген абаалығ поларзынъ;
Тоғыс хулас сыннығ
Хара хула аттығ Ай Хуын
Адынъ-соланъ ползын.
Эннїге пастырбин чўр,
Иргектїге сиртетпин чўр.
Окїсті кўрзенъ,
їстїнъ ачып чўрзїн,
Чабысты кўрзенъ,
Чарнынъ ачып чўрзїн.
Окїс хулунны ат бскїр чўр,
Окїс олғанны ир бскїр чўр!
Хомай сырайлығ Хыс Хан
Айлан парып,
Тоғыс аастығ ах тас сундуғын азыбысхан,
Тоғыс мархалығ ах хуус хуян сығарып алған,
Ай Хуынға кизїртїбїскен.
Ай пўрїзі саадахтығ хурын пирген.
Ай Хуын алты сарии хурчаныбысхан.
Ах хуус хуяғы чирге
Ус тўрїле чадыбысхан.
Алын-кизїн идегїн
Хурына хыстыныбысхан.

Агар чаага кисченъ
Ай үлгүзі пөрік пирген,
Ай Хучын молтырыхча кизібіскен.
Хан Мирген тулага алтынанъ
Күрееліг чахсы изер сығарған,
Күмүстіг чахсы чүген тастаан.
Ай Хучын
Пүре тудып, пүре хаап,
Сых чөрібіскен.
Аран-чула мал
Табырах бсченъ полтыр,
Хара хула хулун
Тай синіне чит парған.
Чүгүр чөріп чүгенін суғыбысхан,
Ибір чөріп изер салыбысхан.
Хости пазып,
Хосхын сүх турадыр;
Хобай киліп
Холлаан тартып турадыр.
Атар сабарын
Алын тиргее палғап турадыр,
Кизер сабарын
Кизін тиргее палғап турадыр.
Хара хула ат пар тиміненъ,
Пар сүміненъ турыбысхан.
Ай Хучын ах пайзанъ ибге кіріп килген,
Хомай сырайлығ Хыс Хан чачазы
Алтын столға
Ас пазынча ас турғызыбысхан,
Суғ пазынча суғ турғызыбысхан.
Хан Миргенненъ Ай Хучынны
Стол кистіне одыртып,
Аарлап, честеп парир.
Ай Хучын чоохтап одыр:
— Абаа кізі Хан Мирген,
Алтын чечпее палғап салған
Тоғыс хулас суннығ
Хан поэраха ат турчадыр.
Хан поэраха аттынъ хузуруғында
Палғап салған
Танъ кізі бе,
Танъ кізі нимес пе,
Танып полбадым?

— Экей, чааа кізі, — тидір
Анда Хан Мирген, —
Ундубысхан одырчатхан полтырбын.
Алып Хан Хысты
Ат хузуруғында сөзіріп
Ағылған полғабын
Синненъ сурарға:
— Аларға чарадарзыгъ ма,
Чаратпассынъ ма?
Алып чуртирға чаратпазанъ,
Ах ханын чайып,
Арыг тынын үс салым.
— Иркем-кинчем Хан Мирген, —
Чоохтапча хомай сырайлығ Хыс Хан. —
Изінъ ирт чөрбе,
Ағылынъ ас чөрбе?
Алып чуртир кізінъ Алып Хан Хыс.
Нога ат хузуруғында инет турзынъ?
Ай Хучын аны ла искенде,
Ах пайзанъ ибденъ сых чөрібіскен.
Түрче улып,
Алып Хан Хысты
Холтыхтап, чөлеп кир килген.
Стол кистіне одыртып,
Хаях, потхынанъ азырап,
Айылдырып алғаннар.
Анда той идерге тиренібіскеннер.
— Хан Мирген абаа кізі, — тидір
Ай Хучын, —
Арғал чонынъа чоохта:
Улуғ той, улуғ чырғал ползын,
Ах пайзанъ ибденъ сығып,
Арғал чонына Хан Мирген
Улгү-чарғы салыбысхан:
Улуғ той, улуғ чырғал ползын,
Арғал чоны тойға, пайға чылыбысхан.
Тоозылбастағ той улыбысхан,
Түгенместег чырғал улыбысхан.
Арғал чоннанъ тойда
Хада-пірге чырғап, Ай Хучын
Ооллар хыстарнанъ көглес сарнасчададыр.
Тоозылбастағ тойлары
Тоғыс күнге сых парған,

Тоғыс күннің пазында
Тойны тохтадыбысханнар,
Толай аймах чоңы
Тооза тарап парған.
Ай Хучынға алынча
Ах пайзанъ иб тимнеп пиргеннер.
Хан Мирген арон
Ах пайзанъох иб тимнеткен.
Хомай сырайлыг Хыс Хан чачаларына
Алны кистіне чөрер
Сүмекчін таап пиргеннер.
Алтон сүрмезі арғазына чайыла
Осчедедір Ай Хучынның,
Иліг сүрмезі инъіне чайыла
Осчедедір.
Ырын ырлапчададыр,
Көгін көглекчедедір;
Хараа даа узи чоғыл,
Күнорткі дее чада чоғыл:
— Хан Мирген минің абаам
Той-пай ит турғанда,
Угаа көгліг полған.
Той-пайы ирт парғанда,
Угаа даа хомай пол парды.
Хан Мирген минің абаам
Паза пірее хат алыбысса,
Пазох той идерчкіпс.
Хараа полза, плесет саладыр Ай Хучын,
Күноркі полза, ырын ырлидыр Ай Хучын.
— Абаам Хан Миргенге пар көрим, — тидір
Ай Хучын пір күн.
Ах пайзанъ ибіненъ сығып,
Хан Мирген абаазының ибін
Көре пас килір.
Хан Миргеннің ибіне кіріп килзе,
Хан Миргенненъ Алып Хан Хыс,
Стол кистіне одырып,
Тамах чіп одырлар.
Изеннезіп, минділезіп ирткенде,
Ай Хучынны ас чирге одыртыпчалар.
Стол кистіне одырып,
Аннанъ мыннанъ ас алып, чіп,
Ай Хучын тур чөрібіскен:

— Хан Мирген абаа кізі, — тидір, —
Пір чоохтанар чооғым пар.
Чарадарзынъ ма чоохтирға?
— Чоохта, чоохта! — тіпче
Хан Мирген.—
Чарир чоох полза, чарадарбыс,
Чарабас чоох полза, тохтат саларбыс!
Ай Хучын чоохтапча:
— Хан Мирген абаа кізі, — тидір
Ай Хучын, — чоохтир чооғым мында:
Той пол турғанда,
Угаа көгліг полған.
Той тоозыл парғанда,
Угаа көо чох полды.
Хан Мирген абаа кізі,
Паза пірее хат ал кил.
Пазох улуғ той идербіс.
Мыннанъ мындар чуртанчадыр
Ах сынның алтында,
Ах талай суғ хазында
Ах ой аттыг Ай Мирген.
Ай Миргеннің чачазы Ай Арыг,
Аны парып ағыл кил.
Пазы түзіп Хан Миргеннің одырыбысхан:
«Парбаспын» тібізерчкі,
Ай Хучыннанъ хорых тур.—
«Аларбын» тібізерчкі,
Алып Хан Хыстанъ чалтан тур.
— Абаа кізі Хан Мирген, —
Манъзырат тур Ай Хучын. —
Ур одырба, тиреніп, чөрібіс!
Ирік-чарых пирбеен,
Ирік чох тиренібіскен.
Ай Хучын Хан Миргенненъ
Хада-пірге сыххан,
Алтын чечпе төзінде турған
Хан поэрах атха читіре үдезіп,
Холтыхтап, мұндірібіскен.
— Хан Мирген абаа кізі, — тіпче, —
Хыс тойы даа итпесче поларзынъ.
Ус күнненъок мында чидерзінъ!
Пір табыс тапсабаан Хан Мирген,
Пір чоох чоохтабаан Хан Мирген,

Хан позырах адын айландыра тартып,
Тастыг сынны көре чөр парыбысхан.
Тастыг сынны ас парған,
Хан позырах аттынъ
Тигірті тигіреп ойлап парыбысхан.
Ай Хучын ах ибіне кіріп,
Ырын ырлап,
Көгін көглеп,
Хысхыр тур,
Сегір тур.
Иди пол турганда,
Ізиг азылыбысхан,
Хомай сырайлыг Хыс Хан чачазынынъ
Сүмекчин хызы кір килген.
— Кирек, килдинъ ме? — тіп
Сурча Ай Хучын.
Сүмекчин хыс чоохтапча:
— Хомай сырайлыг Хыс Хан чачанъ
Сині хыгырча, —
Тидір сүмекчин хыс. —
Табырах килзін тіпче.
«Хайдаг кирек полды» тіп Ай Хучын
Ах ибіненъ сыгып,
Іле-сала пастырып,
Хыс Хан чачазынынъ
Ах ибіне читкен,
Алтын хаалказын азып,
Кіріп килген.
Кіріп килзе,
Хомай сырайлыг Хыс Хан чачазы
Төзегінде чадыр.
Хомай сырайы суурын парған,
Чирде чадыр.
Алтон сүрмезі арғазына чайыл парған,
Іліг сүрмес инъніне чайыл парған.
Хараа сыххан ай осхас
Уғаа арыг ол полтыр,
Күнорткі ойлаан күн осхас
Уғаа сіліг ол полтыр.
Арыг даа, сіліг дее полза,
Сырайы ардап парыбысхан.
— Изен ме, минді бе,
Чача кізі, — тіп тур хыс пала.

— Изенок, миндөк,
Иркем-кинчем Ай Хучын, — тидір Хыс Хан, —
Пеер мага чачын кил.
Ай Хучын, Хыс Ханнынъ
Алнынъ пас киліп сурыбысхан:
— Чача кізі Хыс Хан,
Мындаг арыг, сіліг сырайынъны
Нога көзітпеезінъ?
— Я, иркем-кинчем, — чоохтапча Хыс Хан чачазы.
Паба, ічедень орай халгабыс,
Чабал алыштарданъ хорыгып,
Иди чөргебін.
Синиіг нименінъ пуох нименінъ
Синіненъ иртчее чох полчанъ полтыр.
Синім-тузым чит парды
Чадарга чөрбін, иркем-кинчем,
Иркечеем-кинчем Ай Хучын!
Тустыг нименінъ тузы читее,
Тулғанып таа асчаа чох полтыр, —
Тузым-синім чит парды
Олерге чөрбін, иркем-кинчем.
Пузурғанып, ачырғанып чоохтапча Хан Хыс:
— Чахсы минінъ чаринчаам
Чабырлыбох амды парир,
Чарых чахсы күнім харагы
Чабылыбох амды парир.
Иркем-кинчем Ай Хучын,
Азып-кизіп блібіссем,
Арыг минінъ сөбгімні
Арыглап, сіліглед,
Алтыннанъ орғап,
Күмүсненъ сулғап саларзынъ.
Олгөн минінъ сөбгімні кодірін,
Аал кистінде турған
Кірім сыннынъ үстүне сығарарзынъ.
Кірім сыннынъ үстүне сығар парзанъ,
Алтын пүрліг пай сыра агас бс парар,
Ат пазындаг
Арыг Көбк хус
Анда тапсапчадар,
Андар апарарзынъ.
Андар апарчатсанъ,
Чир топая түзер.

Ағыл-көгіл ікі тигей
Топайып сых килер,
Тигір парынзар көдірілібізерлер.
Олар сыххан чирде
Хомды маға анда полар,
Өлген минінъ сбөгимні
Андар син саларзынъ.
Ағыл-көгіл ікі тигейге,
Көр пастырба.
Ададанъ даа хада сыхпаза,
Ададанъ хада сыхханда
Абаанъ Хан Мирген чоогын истіп чөр;
Ічеденъ дее пірге сыхпаза,
Ічеденъ пірге сыххан осхас
Изебі чох Хан Мирген абаанънынъ
Чоогын истіп чөр.
Че, чирінъер чир ползын,
Суунъар суғ ползын,
Паза минінъ чоогым испессінъ.
Аар айланыбысхан хыстынъ чохсызы,
Улуғ тынып, улуғ өстебіскен,
Арығ, сіліг сырайы ардабысхан;
Арығ тыны үзіліп,
Ах чарыхтанъ азыбысхан.
Ай Хучын айландыра тартхан:
— Чаңа кізі, хайди пол пардынъ? — тіп.
Хыс Хан чачазы өлібіскен чадыр.
Хыс Хан чачазын Ай Хучын
Арыглап сіліглебіскен,
Алтыннанъ орғабысхан,
Күмүсненъ сулғабысхан.
Өлген сбөгін хучахтап,
Ах пайзанъ ибденъ сығып килген.
Хыс Хан чачазын хучахтана,
Хара хула адына алтанып чөрібіскен.
Кисті хыринда турған
Кирім сынға сығып одыр.
Хыс Хан чачазынынъ сырайынынъ
Пүдізін көр килір:
Уғаа арығ чадыр өліп тее парза,
Уғаа сіліг чадыр үреп тее парза;
Чалбайчатхан чирнінъ үстүнде,
Чарып турған тигір алтында

Андағ арығ кізі чох полар,
Андағ сіліг кізі төрібес чадыр.
Ай Хучын ылғап-сыхтап килір:
— Адаңмынанъ, чаңа кізі,
Мындағ арығ сырайынъны,
Мындағ сіліг пүдізінъні
Тіріг чөргенде ноға ла көзітпедінъ ни?
Ачырғанып Ай Хучын,
Ылғап-сыхтап парчадыр.
Кізі үніненъ ылғи парирып,
Чылғы чіли кістебізіп,
Тохтап парадыр.
Ол иртсе, пазох иди
Ылғап-сыхтап парыбызадыр.
Кирім сыннынъ үстүне сығып килген.
Кирім сыннынъ үстүнде
Алтын пүрліг пай сыра агас бс килген.
Анынъ пазында Арығ Кбөк хус таисапчаттыр.
Андар чидіп одырғанда,
Чир топая түскен,
Ағыл-көгіл ікі тигей
Сығара чачырасхан,
Тигір паарынзар көдірілібіскеннер.
Ай Хучын чит килзе,
Ах тас хомды турчадыр.
Аттанъ түзіп Ай Хучын,
Хыс Хан чачазын
Ах тас хомдаа чаттырыбысхан.
Ағаа иділ парғанда,
Ағаа пүт парғанда,
Ай Хучын өктеле түзіп,
Оорлап-сыхтап турадыр:
— Мындағ арығ, сіліг пүдізінъні
Тіріг чөргенде, ноға ла көзітпеезінъ ни?
Төдір, төдір-пазып Ай Хучын,
Паза хатап көріп,
Паза хатап аяп,
Кізі үніненъ үннен парирып,
Чылғы чіли кістебізедір.
Иди ылғап турғанда,
Ағыл-көгіл ікі тигей
Чабырылып түс килір;
Ай Хучыннынъ тигейине тегенде,

Иреліп, толгалып суурын килген.
Ағыл-көгіл ікі тигей
Хара чирге чағылып,
Кір чөрібіскеннер.
Ах оды айлана бс халған,
Көк оды көлбейе бс халған.
Алтын пүрліг ағас таа,
Арығ Көбк хус таа —
Пір дее ниме чох пол парған.
Хара хула адына алтанып,
Тастығ пөзік сынны көре
Ай Хучын ин килир.
Тастығ сыннынъ үстүне сығып,
Чирнинъ үстүн харап көр турчадыр.
Изептеп сарын турза
Хан Мирген абаазы
Ус күнненъ килер.
— Ус күнге читкенче
Ниме идіп чадарбын.
Мыннанъ мындархы чирде,
Ах сыннынъ үстүнде
Толай Пурухан хыс чуртапчадыр.
Андар пар көрим.
Ус күннинъ аразында
Ол чирденъ айлан килербін,
Толай Пурухан хысты ала килербін.
Хан Мирген абаама аны ал пирзем,
Ікі тойны пірге идербіс,
Хара хула аттынъ
Чар полған ахсын чайхабысхан,
Чазы путха хамчы салыбысхан.
Хара хула ат
Күн күнөрті чирні көре
Ойлап парыбысхан.
Хара хула аттынъ арт соонда
Тигір паарында үс азырли
Күгүрт чолы тартыл парыбысхан.
Ол парыбысхан тустарда
Хан Мирген чирине айланып одыр,
Ай Арығ хысты ала килир.
Ай Мирген чурчузы
Хада-пірге килир.
Тастығ пөзік сынға сығып килгеннер.

Хан Мирген чирі-суун
Харап көр турыбысхан:
Хара хула ат чоғыл.
Олар иди турчатханнарында,
Хайзы-хайзы чирде
Хатығ туйғахтығ аран-чула ат
Тигіреп ойлап килир.
Онънап-сынап көр турзалар,
Хара хула ат
Пу чирге сабылып килир.
Нуган харах асхалахха,
Асхан харах нугалахха,
Хара хула ат
Тастығ сынға читіре ойлап килген.
Тастығ сынға сыгара чорт килген.
Толай Пурухан хысты
Усхастыр салған Ай Хучын:
Изен сада изеннес турлар,
Мийді сала минділес турлар.
Хара хула ат
Ат синіне чит парыбысхан,
Ай Хучын поэы
Хыс синіне чит парыбысхан:
— Хан Мирген абаа кізі, — тидір, —
Чир пөзігі Ах сынға чөр килдім.
Ах сыннынъ үстүнде чуртапчатхан
Толай Пурухан хысты ал килдім.
Че амды ікі инейнинъ тойын
Улуғ той идерзинь!
Хаалада хатхырыбысса Ай Хучын,
Хатығ аястанъ хар чачырап тургандағ,
Күўледе күлібіссе Ай Хучын,
Күгүрттіг тигір күзүреп тургандағ,
Аалны көре ин түскеннер.
Изебі чох Хан Миргеннинъ
Пазы түс парған килchedір:
Хомай сырайлығ Хыс Хан чачам
Күзөк тее сынн чоохтаптыр:
«Хачан полза хаттанъ чаарханарзынъ» — теен,
Анынъ чооғы сын полды.
— Абаа кізі Хан Мирген, —
Чоохтап килир Ай Хучын, —
Хомай сырайлығ Хыс Хан чачабыс

Уреп парған,
Хомай чабал сырайы
Суурын парған.
Угаа сiлiг, угаа арыг кiзi полтыр.
Чириинъ устунде паза хатап
Андаг арыг, сiлiг кiзi тiрiбес.
Аны истiп, Хан Миргеннинъ
Хара чiрегi хайнап килир,
Харахтынъ чазы ах килир:
Хомай сырайлыг Хыс Хан чачазын
Кiрбин халганы
Угаа ачырғастыг полған.
Ах пайзанъ ибнинъ алнына читкеннер,
Аттанъ тiсклеп,
Аттарын палғабыхсаннар.
— Абаа кiзi Хан Мирген, — тидiр Ай Хучын, —
Арғал чонға iлгi-чарғы салыбыс —
Улуғ той ползын,
Улуғ чырғал ползын.
Хан Мирген арғал чонға
Улгi-чарғы салыбысхан:
— Арғал чоным, — тидiр, —
Тозылбастаг той ползын,
Тiгенместег чырғал ползын!
Халых-албаты чон чыыл килген,
Халын той анда пасталыбысхан.
Тойда-пайда Ай Хучын
Арғал чоннанъ араға iзiбiскен,
Ырын ырлап,
Кiгiн кiглеп чiредiр.
Ай Мирген чурчужынанъ
Аданъмынанъ Хан Мирген
Арагох iзiбiскеннер.
Тоозылбастаг тойлары
Тоғыс кiнге сых парыбысхан.
Тоғыс кiннинъ пазында
Тостағызы тоозылыбысхан,
Толай чоны тарап парыбысханнар.
Тойда iскен алыптар
Тохтабин iзiпчеледiрлер.
Ай Мирген алып кiзi
Iкi чуулып турчададыр,
Изебi чох Хан Миргенненъ

Ай Хучын хыс кiлiгi
Чуулар, парарлары чоғыл,
Кiннинъ iзiп,
Кiннинъ кiглесчеледiрлер.
Арачан азы кiстiг нимес пе,
Алып таа полза Ай Хучын
Алтын етолнынъ кистiнде
Аар сабылып ырлап тур,
Кiлiк тее полза Ай Хучын
Изiрiбiк ол партыр,
Кiгiн кiглеп сабыл тур:
— Чириинъ пiзiгi Чарых сын
Хайда ла турыпчадыр ни?
Чарых сыннынъ устiне
Хачан на сыххай Ай Хучын?
Ай Чарых Ханнинъ чирiнде
Агар чааны хачан на тоосхай Ай Хучын?
Сугнынъ чалбагы Чарых-талай
Хайда ла агыпчадыр ни?
Чарых-талай суг хазына
Хачан на читкей Ай Хучын?
Чарых Хан чирiндегi агар чааны
Хачан на тоосхай Ай Хучын.
Иди кiглеп, иди сарнап,
Улуғ стол кистiненъ
Улуғ изiрiк тур чiрiбiскен.
Тоғыс мархалыг
Ах хуус хуяғын кизiп,
Тимненiп, сiмненiбiскен,
Кiгли-сарни сых чiрiбiскен.
Хара хула адын
Чечпедень систiп, кiглеп тур,
Хара хула атха алтанып,
Кiгли-сарни парчададыр.
Улуғ аалнынъ учуна сых парған,
Тастыг пiзiк сынға сых парчададыр.
Хара хула аттынъ
Ол-пу сарина сабылып,
Сарнап парчададыр.
Тастыг сыннынъ устiне
Сых парғанда,
Ай Хучын хыйгы салыбысхан.
Анынъ хыйгылабысхан iнiне

Чирнинъ үстү,
Улуғ санъ сабысхан чили,
Ылап-соолап сых парған:
— Чир чабызы чирдегі
Читі Ирлік айнаданъ
Читі артых Ай Хучын!
Чоғар турған Читі Чайааннанъ
Ас ла кинек Ай Хучын!
Иди чоохтап хысхырыбысхан,
Хара хула аттынъ
Чар полған ахсын чайхабысхан,
Чазы полған пудына
Хамчы салыбысхан.
Хара хула ат аннанъ андар
Ойлап парыбысхан.
Хара хула аттынъ ойлаанына
Чир тігіреп турғанда,
Отта турған очыхтыг хазаннар
Оланънас турғанда,
Хырда турған хылғалыг хазаннар
Хыгдырас турғанда.

Ай Хучын парыбысхан соонда
Ай Мирген чурчужынанъ,
Күннинъ танънынъ арачан ас ізіп,
Көгде-ырда чөр Хан Мирген.
Алып Хан Хыс абахай
Азағы аар чөрчедедір.
Пір күн иргізі чағдас парғанда
Хан Миргенненъ Ай Мирген
Чуулып анъдарылыбысханнар.
Синниг нименинъ Алып Хан Хыстынъ —
Сині чидіпчедедір,
Тустыг нименинъ Алып Хан Хыстынъ —
Тузы чағдапчададыр.
Сині, тузы читкенде,
Ікі абызынын Алып Хан Хыс
Ікі абахайны хығыртыбысхан:
Ай Арығнанъ Толай Пурухан
Анда кір килгеннер.
— Табырах, тикте, абызыннар,
Парынъар, — тіпче Алып Хан Хыс, —

Инегі таап килінъер!
Ікі абахай, сығып,
Улуғ аалны аралы ойласчалар:
Инегілер килерге хорыххлапча.
Инегі таппин,
Нандыра айлан килгеннер.
Кір килзелер,
Алып Хан Хыс минъдеп одырча:
— Хайда сіреринъ инегінъер?
— Пір дее таппадыбыс, — тісче ікі абахай.
Көксеп, нарслабысхан Алып Хан Хыс:
— Чөрерге ирінді сірер поларзар!
Хайди мындаг улуғ аалда
Инегі чох полар?
Парынъар, сағамох таап килінъер!
Ікі абахай, ибденъ сығып,
Пазох ойлас сыхханнар.
Улуғ аалнынъ учуна сығып,
Кічиг аалнынъ хырина сыхханнар,
Хызыл ир пол парған,
Күн хараағы
Көк таға көлен парған.
Иди көр киліп одырзалар,
Чир иб турчададыр.
Ол ибденъ ікі харағы чох
Иней кизіні
Кикс пөрік киккен
Пір хыс пала тасхар сығарчададыр.
Агаа чигіре чүгүрізіп килгеннер:
— Изен ме, минді бе,
Ине кизі! — тіпчелер.
Ікі харағы чох иней кизі:
— Изенок, миндөк, — тіпчедір.
— Ноо нимелер пу хызыл ирде
Ойлас чөрген? — тіп иней кизі сурчададыр.
— Я, піс Хан Миргеннинъ ікі абахайыбыс.
Улуғ абызыныбыс Алып Хан Хыс,
Азағы аар полабас,
Сині тузы чит парған.
Инегі таппин чөрчедіріс.
Ине кизі, сян парарчыхсынъ ма?
— Ырах чөріс! Парбасын! — тіпчелер.
Ікі харағы чох иней кизі, —

Инегчи полып тынъ чөредирбин,
Пир дее кизи ахти чогул,
Плат таа пирченънер ползын,
Хызымнынъ плады даа чогул.
Ики абахай алдан сыххан:
— Толдырарбыс, парзанъ, ине кизи!
— Уучанъ, паранъ, — тидир хыс пала,
Ханнынъ-пигнинъ хаттары
Плат таа пирерлер полбазын.
Анчада харагы чох иней чарадыбысхан:
— Че, паримох са,
Ал чөринъер, иркелерим, — тидир.
Харасхы хараа полыбысхан,
Харагы чох инейни ал килерлер,
Алып Хан Хыстынъ ибине
Амды кир килгеннер.
Ики харагы чох инейни көрп,
Алып Хан Хыстынъ
Чүрееги ачып халган.
Харбах-хурбах түс килп,
Ики харагы чох иней
Алып Хан Хысты
Тудып, хаап турадыр,
Чоофын чоохтап турадыр:
— Пу ики абызынынъ
Аар азахтыг ипчилер бе хайдаг..
Пасха пөликке кибиссиннер..
Ики абахай сых чөрибискеннер.
Алып Хан Хыс көринибискен.
Аламанъыс ики пала таап алган:
Пирси — оол,
Пирси — хыс.
Агара, көгере талып, Алып Хан Хыс,
Харах оды чайылып чадыбысхан ...
Ики паланы сөргекке
Сөрги тудыбызып,
Ики харагы чох инейненъ
Хыс пала сых чөрибискен.
Чир чабызы чирдеги
Хара Ханнынъ хызы
Хой харахтыг Хара Нинчи хыснанъ
Сарыг Ханнынъ хызы
Очы Сарыг тура түскеннер:

Пирси туу пүресе хубулыбысхан,
Пирси кара туртее хубулыбысхан,
Чир чабызы чирни көре
Ойлас парыбысханнар.

Алып Хан Хыс онъарыл килзе,
Пала даа чогул,
Инегчи дее чогул.
Хыйгы салыбысхан:
— Хайдазар ики абахай?
Хайдаг ноо нимені ал килгезер?
Көринъер, табынъар!
Ики абахай анда
Ах пайзанъ ибденъ сыгара ойласхан.
Аар ойлааннар,
Пеер ойлааннар:
Ики харагы чох иней
Пир дее чирде чогул.
Олар иди полганча,
Атар танъ атып,
Арыг күн харагы
Сыгара чачырапчададыр.
Алып Хан Хыстынъ ибине
Пазох кир килгеннер,
— Пир дее чирде таппадыбыс, — тисчелер.
Хан Миргенненъ Ай Мирген
Турьбох килгеннер,
Алып Хан Хыс ачырған турадыр:
— Аданынъ ачи полды,
Иненинъ хохыйы полды!
Ах хуус хуягынынъ изебиненъ
Хан Мирген пирген
Брах көрченъ күн көстікті
Сыгарып алган.
Ах пайзанъ ибденъ сыгып килп,
Азахти тастап¹⁹ көрибискен.
Ах пайзанъ ибнинъ алнынанъ
Хуу пүүрненъ хара түлгүнинъ
Изи-чолын көрп тапхан.
Істерін істеп,
Чолларын чоллап көр турчададыр.
Браххы чирге читре көр тур:

Чир чабызы чирге
Читіре ойлас парыбысхан
Хара түлгүненъ
Хуу пүүрні көріп тапхан.
Хара сағыстыг Хара Нинчїненъ
Чабал сағыстыг Очы Сарыг
Чир чабызы чирге чит парыбысханнар.
Ікі палазы оларнынъ холына
Түс парған парчададыр.
Алып Хан Хыс, ачырғанып,
Харах чазын хан идібіскен:
Күн көстік оода чачырап сых парған,
Улуғ алыптынъ харах одына сыдабаан.
Ах ибіне айлан кір киліп,
Алтын сірееге одыра түзіп,
Ылғап-сыхтап турадыр:
— Алған кізім Хан Мирген,
Син дее арағаа сабылбаан ползанъ,
Күннїнъ-танънынъ іспеен ползанъ.
Ікі палабыс төреен полған,
Хара Нинчїненъ Очы Сарығнынъ
Холына кіріп,
Чир чабызы чирге түзіп пардылар.
Хан Мирген, аны истіп,
Одырған чирінде одыр полбин,
Тур киліп, хатап одырыбыс турадыр.
Пазы түзіп, сағынып одырыбысхан.
Пазын көдіріп, чоохтап одырадыр:
— Паарымнанъ сыххан ікі палам
Айна-чабалнынъ холында полза,
Оларны сүріп мин парбин,
Адамнынъ чуртын хайди тударбын.
Істімненъ сыххан ікі пала
Чир чабызы чирге сабыл парған полза,
Ічем ибінде хайди чуртирбын.
Тимін тимненібіскен,
Сүмін сүмненібіскен Хан Мирген.
— Мин дее хада-пірге парарбын, — тидір
Ай Мирген чурчузы, тимненібіскен:
Ай үлгүзі ах пөрігін
Айланып кизібіскен,
Күн үлгүзі көк пөрийн
Көдіріп кизібіскен.

Алтыннанъ аспахтас тур
Алып Хан Хыснанъ Хан Мирген
Арт соонанъ анымчохтас тур:
— Алты чылға читкенче
Сағынчатхайзынъ, алған кізім,
Алты чылы азып мин чатсам,
Азып халды тіп сағынғайзынъ.
Читі чылға читкенче
Сағып чөргейзынъ, алған кізім,
Читі чылы иртіп мин ыссам,
Иртіп халды тіп чоохтанғайзынъ.
Ах пайзанъ ибіненъ сығып килген,
Ай Мирген чурчузы пірге сыххан.
Алтын чечпеденъ аттарын систіп,
Алтанып чөр сыхханнар.
Халыг чонына Хан Мирген
Анда чоохтап парчададыр:
— Харағы өліг, чаксы чоным,
Аргал чаттынъ чирине парим.
Мия айдынып килгенче,
Чаразы чох кип киспенъер,
Чаргызы чох чон полбанъар!
Халыг чоны алғап, сулғапчададыр:
— Ханыбыс-пигібіс Хан Мирген,
Ааллаанда алнынъ ползын,
Аалдарызы сини ползын,
Чоллаанда чолынъ ползын,
Чолдагызы сини ползын.
Аргал-чаттынъ чирінде
Алып халдырбин чөр;
Илдинъ-чаттынъ чирінде
Күлүкке чинъдірбин чөр!
Аргал чоны іди алғап халған.
Тастыг сынынъ аза түзіп,
Ах чазаа сабылғанда,
Аран-чула аттарнынъ
Ахсын чайхап,
Анда ойлат парыбысханнар.

Аран-чула Хан поэрах ат
Көблче тарта ойлап одырадыр,
Хан поэрах аттынъ соонда

• Ах ой ат чидеелбин одырадыр.
Иди парчатханнарында,
Хан Миргеннің соонда
Ай Мирген чурчузы хысхыр килир:
— Хан Мирген, чисте кизи, тохта!
Хан Мирген Хан поэраха аттынъ
Ахсын тохтада тартыбысхан.
Ах ой ат хости тура түскен.
— Чисте кизи, Хан Мирген, —
Тип тур Ай Мирген, —
Чир чабызы чирге чит парирбыс.
Арыг күзібис хаппинчатса,
Ай Хучын пісті хайданъ пілер?
Пірсібіс Ай Хучынны
Тілеп парарға кирек.
— Аданъмынанъ, Ай Мирген, —
Тип, чоохтапча Хан Мирген, —
Ай Хучынны кілеп син пар көр.
Ай Хучынны кілеп парарға
Ай Мирген айланыбысхан.
Хан поэраха аттынъ ахсын
Анда чайхабысхан Хан Мирген.
Чирнинъ чабызы чирні көре
Хан поэраха ат ойлап сыххан.
Ачыргастыг ах чазылар
Аран-чула аттынъ арт соонда
Көп айланып халып одырадыр.
Изиргестіг ин чазылар
Ир чахсынынъ арт соонда
Көп ибіріліп халып одырадыр.
Толғалып аххлаан улуғ суғларны
Көп киче түзіп одырадыр.
Тоғыр турғлаан улуғ сыннарны
Көп аза түзіп одырадыр.
Адазынынъ аарлыг чирлері
Ағылданъ ырах халып одырлар,
Аргал пасха чирге чагдап одырадыр;
Ічезінінъ сіліг чирлері.
Истенъ ырах халып одырадырлар,
Илнінъ пасха чиріне чидіп одырадыр.
Чирденъ пасха чирге сабыл парчадыр,
Суғданъ пасха суға сабыл парчадыр.
Сорыг пасха чирлерні

Көп иртін одыр алып чахсы,
Сома түс парза,
Сыгалбастаг чирлер поладыр.
Чарых күннің харагы
Чалбах чарынның алып кистінде
Чарып, паланънап хал парчададыр.
Айнынъ, күннің харагы көрбес чирге
Айланыбысхан амды Хан Мирген.
Иди ойлат парчатханда,
Хайдаг чирде алып кизи тапсабысхан:
«— Изен ме, минді бе, Хан Мирген!»
Аар көр килир Хан Мирген
Пеер көр килир Хан Мирген,
Пір дее ниме көр таба чоғыл:
— Ала хараханъ көрбеен нимее
Изен тир чоғылбын!
Ікі хараханъ көрбеен нимее
Минді тир чоғылбын!
Ікинчизін алып кизи
Хыйгылап тапсабысхан.
— Айлыр, күннің чирде
Хайдаг хабар полчададыр,
Чоохтап пир, Хан Мирген?
Аар көр килир,
Пеер көр килир Хан Мирген,
Пір ниме көр таппаан:
— Хараханъ көрбеен нимее
Хабар чоохти чоғылбын!
Паза хатап тапсапчадыр алып кизи:
— Изен тібедінъ, Хан Мирген,
Минді пирбедінъ, Хан Мирген.
Харғирға одырбын:
Хара талай суғ урунар.
Хара талайны киссенъ,
Хан поэраха адынъ өлзін.
Аннанъ андар, Хан Мирген
Хара талай суға читкен,
Хан поэраха адын
Хара талай суға кире сегіртбіскен:
Чардыннанъ иткен киме чили,
Чайбанънап чүзіп одырадыр ат чахсызы;
Тоснанъ иткен киме чили,
Толғанънап чүзіп одырадыр ат чахсызы.

Хара талай сугны
Хан поэраһ ат
Кичире чус парыбысхан.
Озарина чарға сығара сегір киліп,
Хан поэраһ ат аньдарылып,
Ол чөрибискен.
Аар тартхан,
Пеер тартхан Хан Мирген
Хан поэраһ ады турыбысхан.
Тастабызарға аяп, Хан поэраһ адын,
Чис тохпах идіп алып,
Артыныбысхан.
Хара талай хазында турған
Хара сынға сығып одыр Хан Мирген.
Хара сынның үстүне
Хараһча сығып
Хараһ көр тур:
Хара сынның озаринда
Андағох хара суғ ахчадыр.
Хара сугны хастада
Хара тас иблер турғлапчадыр.
Хара сынның үстүндегі
Чис обаа төзіне одырып,
Онънап-сынап көріп одырза,
Хара сынның пір пазынар
Ханның чаа турчададыр:
Чыда пазы піс полчатхандағ,
Хылыс пазы хан полчатхандағ.
Хачан-да, кичіг тузында Ай Хучын
Улуғ алыпты өдірген полған.
Амды тіріл партыр ол алып,
Хара халтар адын тининень тудып,
Чалбах тасты төзеніп,
Нымалах тасты частанып
Анда чадыпчадыр.
Иди көріп одырчатханда,
Төрт көстіг хара адай
Аалдань сығара чортып килір.
Хара сынға сых киліп,
Төрт көстіг хара адай
Чис обааға хал-орта килір.
Чис обааға чит киліп,
Чыс алып, тоғыр сегірібискен.

Хара талай мухурып,
Ур салыбызарға чөргенде,
Хан Мирген ис тохпахнань атхан:
Төрт көстіг хара адайны үзе атхан.
Хан поэраһ ат,
Сын поэраһа кіріп,
Халың тайғаа кире чортыбысхан.
Пір ниме көрбеен,
Пір кізі сиснеен
Хан поэраһ атты.
Пирлада слагинибискен Хан Мирген,
Төрт көстіг хара адайға хубулып,
Аалны көре чортып парыбысхан.
Хараағы тун польбысхан туста
Улуғ аалнынъ учына сых парған,
Хара талай сугнынъ хазына читкен.
Хара талай хазында
Тоғыс пулунтынъ хара тас иб турчадыр.
Хара тас ибнинъ изігіне
Хулах салып тынънапчададыр.
Иди тынънап турза,
Кізілер көблче киньрезіп тапсасча.
Хара тас ибнинъ изігін
Хара адай тырбахтабысхан.
— Хайдағ адай тырбахтап тур? — тіп
Істінде тапсасчададырлар.
Ікінчизін тырбахтабысхан хара адай.
— Пу адайны сүрібізерге кирек! — тісчелер.
Ізік ачылыбысханда,
Хара адай ибге кире сегірібискен.
Хара Нинчинень Очы Сарығ полтыр,
Хара адайны танып, анда чоохтасчадырлар:
— Пістінь аал хадағчызы
Хара адайыбыс па хайдағ за!
Хара адай ізік хырина чат салған.
Көрчетсе, стол кистінде
Пір хыс палафах одырча.
Хара Нинчинень Очы Сарығ
Ол паланы азырап полбинчалар:
Чылан, килескі идін пызыр салғаннар,
Аны чирге хынминчададыр хыс пала,
Тискер чоохтанып одырчадыр:
— Айлығ-күнниг чирде ойлапчатхан

Адын адирга арынысты
Аран-чула Хара хула атты
Хачан на көргейнибін!
Айлыг-күнниг чирде сабыхчатхан
Худын хуттирға¹⁴ хоргысты
Ай Хучын алып хысты
Азыр холга хачан на тутхайбын!
Иди онънапчатханда хара адай,
Хайдаг-да кизи изик тартыбысхан.
— Хайдаг ноо ниме
Харазынанъ изиктеп чөрибисти? — тп,
Хара Нинчи мыннанъ сурчадыр.
— Чачаларым, изинъер азынъар, — тп,
Ипчи кизи тапсапча.
Изиктерин азыбысханнар.
Узе тутпа пиллиг осхас,
Ус илгиче сырайлыг
Иткек Хыс анда кир килген,
Изен сала изеннезип ирткен,
Минди сала миндлезип тохтаан.
Хара Нинчиненъ Очы Сарыг,
Иткек Хысха күрленип,
Тапсапчададырлар:
— Хараагы түнде хайдар чөрчезинъ?
— Сирерни ойынга хыгыр килгем, — тп
Чоохтапча Иткек Хыс. —
Хара сыннынъ үстүнде
Пистинъ хадаг турчадыр.
Улуф алыптар чыыл парған.
Ойын поларга чөр.
Андаг чахсы улуф ойынны
Хайди көрбессер, чачаларым.
Угаа даа чахсы ооллар чыыл парған,
Угаа даа манъат ирлер чыыл парған.
— Андаг чахсы оолларны
Хайди көрербис, — тисчелер
Хара Нинчиненъ Очы Сарыг. —
Пистинъ парчанъ онъдай чоғыл.
Көрчезинъ, тиги паланы хадарчабыс.
— Чачаларым, парынъар, — тидир Иткек Хыс, —
Түрче мин дее хадарарбын.
Ооллар хара сүреелиг чыылглап парған,
Пирее оол көнънинъерге кирер бе!

— Сыннап таа түрче чөр киленъ, — тп,
Хара Нинчиненъ Очы Сарыг чөптесчелер. —
Син, Иткек Хыс, хадар хал.
Аал хадагчызы Хара адай
Тигине, мындох чадыр.
Че, чахсы хадарынъар.
Хайдаг даа кизи килзе,
Изинъер аспанъар.
Хадарар полча Иткек Хыс:
— Хыс палазы мында, — тидир, —
Оол палазы хайда за?
Хатыг тапсасча iki хыс,
Хара Нинчиненъ Очы Сарыг:
— Оол палазы хайдаг чирде
Аны чоохтирға чарабас,
Че, сага чоохтап пирибис:
Оол палазын бдир салгабыс.
Олген анынъ сөбгін
Хара талай хазындагы
Улуф нимес хара хаянынъ алтында
Чазыр сух салгабыс.
Көр, кизее чоохтаба.
Пу одырған хыс паланынъ
Чарым күзін, чарым сагызын
Пас частыхтынъ алтында
Анда чазыр салгабыс.
Азырап поларзынъ ма,
Азырап одыр пу хыс паланы.
Хара Нинчиненъ Очы Сарыг
Сых чөрибискеннер.
Иткек Хыс изигін пиктебискен,
Хыс паланынъ хырина одырып,
Хурт идін чидиртип полбинчадыр.
Хыс пала сабыхсып одырадыр.
Узуп одырған хыс паланы
Көдир парып, Иткек Хыс
Төзекке чатырыбысхан,
Позы алнына чат салган.
Адагъмынанъ Хан Мирген
Арбыг-тарбыг тартчададыр:
Хара чирнинъ аарын,
Хан тигирнинъ пуртағын
Устүлерине түзирчеделдир;

Іткек Хыснанъ хыс пала
Халын уйғаа түзібискеннер.
Сын поэна кіріп,
Хан Мирген тур килген.
Пас киліп, Іткек Хыстынъ
Мойнынъ тудып алған,
Хысхыртарға пирбеен,
Хара тас ибденъ сығар килген.
Хара талайнынъ хырина апарып,
Іткек Хысты анда өдірібискен;
Идін, сөбгін кисклеп,
Хара талайға кире тастабысхан.
Іткек Хысты өдір салғанда,
Хан поэрах ады анда тура түскен.
Хара тас ибге кір килген,
Изебі чох Хан Мирген
Пас частыхты көдірібискен,
Ай үлгүзі алтын мееспек сығарып,
Изебіне суғыбысхан.
Халын уйғуда узупчатхан
Хыс палазын хучахтап сыгып килген.
Хан поэрах аттынъ үстүне одыртып,
Сарығ хайыснанъ чапсыра палғабысхан:
— Че, Хан поэрах ат,
Көрігчее көрінмин,
Хадағчаа туттырбин чөр.
Хара сыннынъ үстүнде
Улуғ сабанны пулғабызарға чөрбін,
Улуғ сағны пастабызарға чөрбін.
Хан поэрах ат пура салыбысхан,
Хан Мирген алып кізі
Хара сынны көре пастырыбысхан.
Хара сыннынъ үстүнде улуғ алыптар
Хан Миргенненъ Ай Хучыннынъ
Килерін сағыпчададырлар.
Алып, күлүктер аалзар көріп,
Анда сууласчададырлар:
— Хайди көрбеебіс Хан Миргенні,
Хайди пілбеебіс Хан Миргенні!
Пу чирге чит килген полтыр!
Алып чахсызы Хан Мирген
Хара сыннынъ үстүне сыхханда,
Адай чіли анда абылазыбысханнар.

Алтон-читон алыптарнанъ
Аданъмынанъ Хан Мирген
Ар чалғысхан алыс чөре парған:
Хайзы чис тохпахнанъ саапчададыр,
Хайзы хылыснанъ кисчедедір.
Хара сыннынъ үстүнде
Азылбас ах тубан түзібискен,
Көдірлбес көк тубан оралыбысхан.
Чобағ чабалын чобат чөредір Хан Мирген,
Инег чабалын инел чөредір:
— Хабырғаданъ хайызарлығлар
Піди хайызып абыласчададыр,
Хабырғамнанъ хайызар
Ай Хучын мининъ тунъмам
Хайди килбеді полар?
Тустанъ турызарлығ чахсылар
Піди турыслапчададырлар.
Тузымнанъ турызар
Ай Хучын ирке тунъмам
Ноға килбеді полар?
Иди инеліп чөргенде,
Хайзы-хайзы ырах чирде,
Хара хула аттынъ хатығ табаны
Тігіреп ойлап килір,
Ай Хучыннынъ өтіг үні
Көглеп, сарнап килір.
Ырах тігіреен-Хара хула ат
Чағын тігіреп сабыл килір.
Ырах көглеен Ай Хучын хыс
Чағын көглеп сарнап килір.
Иди көглеп килигенде
Алып кізі хыйғылабысхан:
— Изен ме, минді бе,
Изебі чох Ай Хучын!
Хара хула атты тохтада тартып,
Ай Хучын хыс кізі
Онънап-сынап көр турза,
Тоғыс хурлығ хара хаяға
Хазап салған алып кізі турчадыр:
Аны көре айлан киліп,
Хырина читкен Ай Хучын:
— Изен ме, минді бе,
Алып кізі! — тидір.

— Изенѡк, миндѡк,
Изеби чох Ай Хучын!
Айлыг-күнниг чирдегі хабарынъ
Чоохтап пирдек, Ай Хучын!
— Айлыг-күнниг чирдегі хабар
Хайдаг кирек пол тур сага? — тіп,
Ай Хучын чоохтап тур:
— Хара хаяга хазал парған
Хайдаг ноо ниме полчанъзынъ?
Алып кізі анда чоохтап тур:
— Изеби чох Ай Хучын,
Айлыг-күнниг ол чирде
Синдегѡк алып мин полгабын.
Чоохтап пирим мин сага:
Тас чилінниг, тас хузурухтыг
Хызыл хоор аттыг
Ат кѡдирбес Хыян Тѡнъіс алыппын.
Чирнінъ үстүн кѡп ибiргем,
Чарых алтын кѡп айландырғам;
Мин киспеен суғ кичии халбаан,
Мин кірбеен хан чурты иртпеен.
Чир үстүн ибiре
Ханнанъ ханға читкем,
Пигденъ пиге чѡргем.
Че, синіненъ иртіре чѡр салғам.
Окіс хулунны мин кѡрзем,
Өзім ачыбачанъ, кизе саабысчанъмын;
Окіс олғанға мин тоғассам,
Істім аябачанъ, үзе тарт салчанъмын.
Кѡп нименінінъ ханын чайғам,
Кѡп нименінінъ тынын үскем.
Арғал чон мині харғабысхан,
Читі чаячы чарғылабысхан:
Хара хаяга хазал парғам,
Азырыл полбин амды чазыпчам.
Өліп, ѡл полбинчам,
Чадып, чат полбинчам.
Хас-хақан полза Ай Хучынны
Харасхы чирге чидер тіченънер:
Арыг тынымны амды үзібіс, Ай Хучын,
Ах ханымны амды чайыбыс, Ай Хучын.
Аданъмынанъ Хара хула аттанъ
Түзіре сегірген Ай Хучын:

— Окіс хулунны ат ѡскірбин
Өдірген одырзынъ, алып кізі,
Окіс олғанни пр ѡскірбин
Чаттырған одырзынъ, Хыян Тѡнъіс.
Чон харғап, ѡдір полбаан одыр сині,
Худай чарғлап чатыр полбаан одыр сині.
Ікі инъніненъ тудып алып,
Хара хаяга азах тееп, тартыбысхан,
Ығыразып, соғырас турадыр хара хая,
Алып кізіні азыра тартып полбаан.
Ікінчизің парча күзіненъ тартхан,
Алып кізіні азыра тартпінанъ
Хара хаянынъ хап чарымын
Хада ходыра тартып алған.
Алты айланыбысхан Ай Хучын,
Читі ибiрілібіскен,
Хара талайнынъ түбіне
Алып кізіні анда кире тастабысхан:
— Аар кѡрзе, аар чүлліг
Полған одырзынъ, Хыян Тѡнъіс!
Пеер кѡрзе, чир чүлліг
Син полтырзынъ, Хыян Тѡнъіс!
Амды поэзынъ ѡлерзінъ,
Амды поэзынъ чадарзынъ!
Хара хула адына алтанып,
Хара сынны кѡре Ай Хучын
Махыда пастыртып,
Палбыда чортырып сых парыбысхан.
Хара сыннынъ үстүнде
Ах тубан, кѡк тубан орал партыр.
Онъни-сыни кѡр килизе,
Хан Мирген абаазын
Алтон-читон алып абылас парыбысхан;
Хара халтар аттыг
Хатыр Молат алып кізі
Ай Хучынзар пас килир:
— Адыр, тохта, Ай Хучын, тарыхпа!
Айлыг-күнниг чирде
Синінінъ мѡрей полған.
Пістінінъ чирге түскенде,
Ам хайдагзынъ, кѡрербіс!
Хара хула аттанъ Ай Хучын
Түзіре сегіріп чоохтанған:

— Айлыг-күнниг чирде, Хатыг Молат,
Ахсым сүди арыбаан полган,
Арға мойным хатпаан полган,
Анда даа мин сини
Көдир тастаан полгабын.
Ахсым сүди арып парганда,
Арға мойным хатып парганда,
Хайди көдир тастабасын?!
Чүгүрзе килип урунысханнар...
Чага пастанъ хабыс полбин
Чарым күнге сыгыс чөрлер,
Чарым күнниг пазында
Чага пастанъ хабызып,
Чазы чирге сабыл парып,
Анда тартыс парирлар.
Идек пастанъ тудыс полбин
Ікі күнге чидіс чөрлер,
Ікі күнниг пазында
Идек пастанъ хабызып,
Тастыг чирге чидіс парып,
Анда тастас турадырлар.
Хазынъ чоонындаг хабыргаларын
Хазыра-пүге тартыс парып,
Улуғ пуға чили мустасчададырлар,
Улуғ асхыр чили кістесчедедірлер.
Ачылбастаг ах тубан Хара сын үстүнде
Хатап оралыбысхан.
Көдірілбестег көк тубан
Хатап чайылыбысхан.
Чалын частал турадыр,
Хыбын сағыл турадыр.
Алты күнге читкенче
Алыс турадыр алып кізілер,
Тоғыс күнге сыхханча
Толғас турадыр күлүк кізілер.
Он ікі күнге читіре толғасчададырлар...
Хара сыннынъ үстүнде
Изеби чох улуғ тудыс,
Изеби чох улуғ чаа польбысхан.
Чик чабаллар
Сығырызып тисклеп турадыр,
Узүт чабаллар
Угүрізіп хасхлапчададыр.

Он ікі күнниг пазында
Хастыг чыхсызы Ай Хучын
Көгін көглебіскен,
Ырын ырлабысхан,
Хапхан чирденъ харбах алып,
Айлан парир хыс чыхсызы,
Тутхан чирденъ тудым алып,
Ибіріл парир Ай-Хучын:
— Адаймынанъ, алып кізі,
Час орайданъ сини тастаам,
Ахсым сүди арып парганда,
Чатыр тастим амды сини!
Чалбах тасха
Чада наннабысхан,
Нымах тасха
Сүре наннабысхан,
Харғанананъ хабындырбаан,
Халсарыгданъ тындырбаан,
Алып таа полза Хатыг Молатты
Ай Хучын анда көдірібіскен.
Алты читі айланып, тастаан.
Хара чирге читкенде
Ас пилін азыра пасхан,
Арға мойнын сы тепкен.
Ачийн тарта хысхырып,
Арын тарта бстеп,
Алып кізі анда ол чөрібіскен.
Ачыг тирин алып тастаан,
Соох тирин чызып тастаан Ай Хучын.
Он ікі хурчи турган агар чааны
Он ікі күнниг аразында Ай Хучын
Анъдар тастабысхан.
Аданъмынанъ Хан Мирген
Алтон-читон алыпты
Анъдар тастап айланганда,
Ай Хучын тунъмазы
Изен сала изеннес турадыр,
Минді сала минділес турадыр.
— Абаа кізі Хан Мирген, — тіп турадыр.
— Изенбк, миндбк.
Иркем-киңчем Ай Хучын! — тіп,
Тоғас турадыр Хан Мирген.
Олар іди изеннес турганда,

Ах ой аттыг Ай Мирген
Хара сынға анда сығара чүгүрткен.
Хатап изеннезіп,
Хатап минділес турлар.
— Абаа кізі Хан Мирген, — тидір
Хыс чахсызы Ай Хучын, —
Ікі паланъны пїлдінь ме,
Систінъ ме?
— Я, — тидір Хан Мирген, —
Хыс паланы холға түзіргем.
Оол паламны өдір салтырлар.
Хара талай суғ хазында,
Тискер местіг хара хая алтында
Ир паланынъ сөөгін сух салғаннар.
Анда хара талайны көре
Ин түс килгеннер.
Хара талай хастада чуртаан
Халых албаты чон,
Прайзы тизіп, хачып парыбысхан.
Тискер местіг хара хаяға читкенде,
Ай Мирген алып кізі
Ікі пілегін сысхыр килген,
Ікі идегін айра хыс килген,
Тискер местіг хара хаяны хаап,
Көдірген, көдірген,
Хара хая орнынанъ даа хыймырабаан.
Ай Хучын көдірібіскен.
Ир паланынъ өлген сөөгін
Аннанъ сығарып алғаннар.
Ир паланынъ сөөгін
Ай Хучын тунъмазы ізебіне суғыбысхан:
— Алып Хан Хыс нигечім, — тидір, —
Имчїл-томчыл.
Олїп парған палазын
Ол имнеп, ол томнап алар.
Алып чахсылар ананъ айланып,
Хара сынға сығып одырлар.
Хара сынға сығарынанъ,
Хан поэрах ат анда тура түскен.
Хан поэрах аттынъ үстүндегі
Хыс паланы түзіріп алғаннар:
Чарым сағызы чоғыл,
Чарым күзі чоғыл.

— Айлыг-күннүг чирде ойлапчатхан, — тидир, —
Хара хула атгы мында көрдим!
Айлыг-күннүг чирде
Атха, сапха сабыхчатхан
Ай Хучынны мында көрдим!
Иди чоохтап, хысхырыбызып,
Хаялада хатхыр турадыр хыс пала.
Ай үлгүзі алтын мееспекті
Сыгарып алған Хан Мирген,
Ахсын ачын, хысхыр турған
Хыс паланынъ ахсына кире
Тастабысхан.
Иинине киэрген киби
Узе чачырас сых парған,
Инеденъ хуба чалаас хыс кизи
Анда турыбысхан.
Көрген анынъ харагынынъ оды,
Көйгөн отганъ изиг полды.
Изи, сагызы орнына кирип,
Ибире-сибире көр турыбысхан:
— Артыг күстиг, Ай Хучын, — тидир, —
Айнынъ, күннинъ чарыгы
Көрбес, тегбес чирдеги
Улуф чабал алыптарны
Халдырбаан одыр Ай Хучын.
Айлыг-күннүг чирдеги
Мин өдирер улуф алыптарны
Халдыргазынъ ма, Ай Хучын?
Тырлада сідигинибискен,
Хыйбас ханаттыг,
Молат тумзухтыг,
Молат айгахтыг
Хан-Кире хусха хубулып,
Хан тигир парына ханат саап,
Учух парыбысхан хыс күлүги.
Ыраххы чирде Хан-Кире хустынъ
Ханат пазынанъ хыбын тоолап,
Хурғун алтынанъ чалын оралып
Ала харахтанъ чит чөрибискен.
Аран-чула Хара хула атха
Ай Хучын алтаныбызып,
Арт соонанъ, хамчы сапхан.
Кирил, сүлип Хара хула ат

Ойлап сых парыбысхан.
Чидер чирде чит полбин килир,
Көрер чирде көр таппин килир.
Чир арғазы Хара сынға
Хара хула ат сығара ойлаан.
Хара сыннынъ үстүнде
Хара хула аттынъ ахсын
Тохтада тартыбысхан Ай Хучын:
Тилекейде чирнинъ үстүн
Тиксі ибیره көр турадыр,
Тигір төзі чирде тохтат турадыр.
Хыйбас ханаттыг Хан-Кире хусты
Пір чирде көріп таппаан.
Танънабасча позы Ай Хучын
Танънап турадыр,
Чапсыбасча позы
Чапсып турадыр.
Алны хырин көрібіссе,
Чир кіндігі чис обаа турчадыр.
Чис обаанынъ үстүнде
Ікі пастыг хыс одыр:
Уғаа өкерек,
Уғаа сіліг.
— Изен ме, миед: бе! — тидір Ай Хучын.
— Изенок, миндок, Ай Хучын, чага кизи! — тіп,
Ікі пазы тинъе тапсас тур.
Аны танънап,
Аны чапсып тур Ай Хучын:
Ікі пастыг кизіні
Пір дее көрбеен.
Хара хула аттанъ түзіре сегіріп,
Обаа үстүнде одырған
Ікі пастыг хысты хучахтап алып,
Хара сыннынъ үстүнде пастыр чөр:
— Хан Мирген мининъ абаама
Алар кизи пу чи ананъ.
Мыны алыбысса,
Улуғ той, улуғ чырғал полар.
Пістинъ родыбыста
Ікі пастыг кизи төріпчедер,
Пістинъ родыбыс чазалчадар.
— Парарчыхсынъ ма Хан Мирген абаама?
— Ал пирзенъ, парарбын, — тидір.

Ікі пазы тинъе тапсас тур.
Іди пол турғанда,
Хан поэраха агнанъ Ах ой ат,
Хара сынға сығара ойлазып,
Ай Хучыннынъ хыринда
Тура түскеннер.
— Абаа кизи Хан Мирген,
Алар кизи пу чи ананъ, — тіп,
Ай Хучын чоохтапча, —
Ікі пастыг иней алыбыссанъ,
Улуғ той, улуғ чырғал идербіс.
Пістинъ родта ікі пастыг
Улуғ алыштар төріп турар.
Пазы түзіп Хан Миргеннинъ
Хан поэраха аттынъ үстүнде
Сағысха түзіп одырыбысхан:
— Хомай сырайлыг Хыс Хан чачам
Күзөк тее сынны чоохтаптыр:
Хачан полза хаттанъ чарханарзынъ теен.
Пазын көдіріп Хан Мирген
Піди чоохтап ирбектеен:
— Иркем-кинчем Ай Хучын,
Изінъ сининъ ирт парған ма,
Ағылынъ сининъ ас парған ма?
Айнынъ, күннинъ харағы тегбес чирдегі
Айна чабалны хучахтап турзынъ.
Мындар улуғ алып позынъ
Хара Нинчиненъ Очы Сарығны
Хайди пілбин син турзынъ?
Хайди оларнынъ сүмезине
Кір парған чөрчезинъ?
Ікі пастыг кизи
Хайданъ төріп парар?
Артых сүме салып,
Сині алахтырыбысханнар.
Аны истіп Ай Хучын
Уят таа парған,
Арын таа парған:
Ікі пастыг хысты
Чис обааға сапхан,
Прай унада, толада сабысхан.
Хара хула адына алтанып,
Ахсын чайхабысхан Ай Хучын.

Ырах чирде ыылап,
Ырах чирде соолап,
Хара хула аттынъ хузуруғы чайылып
Чит парыбысхан.
Изебі чох хыс чахсынынъ,
Ыраххы чирде чарны чалбайып,
Чит чөрібіскен.
Ай Мирген чурчузынанъ
Аданъмынанъ Хан Мирген
Чирнинъ тоғырын талаза
Чирі-сууна чөрібіскен.

Арғалнынъ чирі
Ағылданъ ырах халған,
Адазы чуртаан аарлыг чиріне
Сабылып одыр Хан Мирген.
Илнинъ дири
Истенъ ырах халған,
Ічезі чуртаан сіліг чиріне
Чит турадыр Хан Мирген.
Тастыг сынға сығара ойлатханнар.
Тастыг сыннынъ үстүненъ Хан Мирген
Чирі-суун харап көр турыбысхан.
Ағыпчатхан ах талай суу
Ағып чахсы түсчедеді;
Халых іскетіг анынъ чоны
Улам на чахсы чуртапчаттыр.
Хадарған анынъ илбек малы
Улам на тынъ өс партыр.
Аданъмынанъ Хара хула ат
Хачанох мында чит килтір.
Ырлапчатхан Ай Хучын көб
Тастыг сынға истіл тур.
Аалны көре ин түс килир
Алып кізі Хан Мирген,
Арғал чоны удурлапчадыр
Улуғ ырда, өріністе:
— Ханназа пістінъ ханыбыс Хан Мирген
Айлан килді, чатпин, чітпин пу чирге!
Ырлас, көглезіп ооллар, хыстар
Алтын чечпее читчелер,
Аттанъ түскен Хан Миргенні

Аарлап, холтыхтап алчалар,
Ах пайзанъа кирчелер.
Ах пайзанънынъ істінде
Алтын стол кистінде
Ырын ырлап, көгін көгледі,
Ай Хучыннанъ Алып Хан Хыс
Араға ізіп одырлар.
Изен сала изеннескеннер,
Минді сала минділескеннер.
Изен, минді ирткенде,
Айбан, сайбанып алып кізілер
Алтын стол кистіне одырыбысханнар.
Ай Хучын ир паланынъ сөбгін
Ізебіненъ анда сығарып алған:
— Алып Хан Хыс нигечім,
Артых (и) сағысығзынъ,
Илбек син имчизінъ.
Парынънанъ сыххан ир паланынъ
Паза хатап тіргізіп ал.
Палазынынъ сөбгін көріп,
Ачырғанып, пузурғанып,
Харах чазын хан итчедір
Алып Хан Хыс нигечізі.
Ай Хучын хыс чахсызы -
Аннанъ андар чоохтапча:
— Істінъненъ сыххан хыс паланъ
Чирнинъ үстүн пөлгеп-сайғап!
Чарых алтын айландырып,
Ырах чирге парыбысхан.
Улуғ столнынъ кистінде
Күлүк алып Ай Хучын
Арачан асты артых ізібіскен.
Аар сабылып ырлап турадыр.
Астынъ даа күзі улуғ нимес пе,
Алып таа полза Ай Хучын
Иречен асты иртіре ізібіскен,
Пер сабылып көгледічедеді.
Іди көглес, чоохтасчатханда,
Хайда-хайда порағлыг үнненъ
Чылғы кістеені истілген.
Аны искен Ай Хучын,
Одырғаннанъ тура сегіріп,
Ах пайзанънанъ сығара ойлаан.

Алтын чечпе тѳзінде турған
Хара хула адына алтаныбысхан,
Кистінде турған Қирім сынны көре
Сах аннанъ пура тартхан:
Аран-чула Хара хула ат
Халых салып ойлап парған.
Хан Мирген сығып килген,
Хан поэрах адына алтанып,
Ай Хучынның соонанъ чѳрѳбискен.
Ат чахсызы Хара хула ат
Чир пѳзигі Қирім сынның ѳстѳне
Сығара ойлап парыбысхан.
Аран-чула Хан поэрах атты
Алып тѳреен Хан Мирген
Аның соонанъ тут килер.
Қирім сынның ѳстѳне
Харахча сығып харап кѳрзе,
Хара хула асхыр хара хула пии
Харах сѳнезі пол парған,
Ардап, чудап анда турлар.
Ікі оларның наннары
Кѳнек ілбе пол парған;
Кѳрерге чахсы постары
Ағасха чапхан тері осхас.
Оларны анъдарбин Ай Хучын
Чѳлеп, тѳмеп турчадыр.
Хан Мирген истіп килизе,
Кізі ѳніненъ ѳннен турлар,
Кізі табызынанъ тапсас турлар.
Уғаа чобағлығ ол чобағнанъ
Чобалызып турлар олар амды,
Уғаа инегліг ол инегненъ
Инелізіп турлар олар амды.
— Иркебіс-кинчебіс Ай Хучын, —
Хара хула асхыр тапсапча. —
Синніг нименің сині поладыр,
Синіненъ ирткен пѳр ниме чоғыл,
Тустығ нименің тузы поладыр,
Тузынанъ иртіре чѳрбеченъ полтыр.
Ах чахсы амды чарыхтанъ
Азырлыбызар син читті піске.
Сині чидіп азыбысхан ниме
Паза айланып пу чарыхха

Паза пѳр дее киле чоғыл.
Тузы чидіп ѳлібіскен ниме
Паза йѳрліп пу кѳн алтына
Паза пѳр дее кѳрине чоғыл.
Аданъмынанъ Ай Хучын,
Паза іди улуг чоохтанма,
Паза іди артых чоохтанма.
Че, пѳл чѳрерзің Ай Хучын:
Ада-іеденъ пѳрге сыхпаан
Хан Мирген абаанъ
Уғаа даа ах сағыстығ,
Уғаа даа чахсы кізі.
Аның сѳзін истіп чѳр,
Аның чоогынанъ азыра чѳрбе.
Арачан асты артых іспе,
Артых чоох паза чоохтанма.
Окіс хулунны ат ѳскірчет,
Окіс олғанни ір ѳскірчет.
Пастары пістінъ палабыс Хан поэрах ат.
Ікінчі пістінъ палабыс Хара хула ат,
Үзінчі палабыс Ай Хучын — син.
Паза пістінъ палабыс чоғыл,
Истин турзың ма, Ай Хучын?
Чадағай пістінъ чарыбыс чабыл парир,
Чорығы чахсы кѳнібіс халып парир.
Қирім сынның ѳстѳнде, Ай Хучын,
Алтын пѳрліг пай сыра ағас ѳс парар.
Ат пазындағ арығ Кѳок хус анда тапсабызар.
Чир тѳпая тѳзер,
Ағыл-кѳгіл ікі тигей,
Чирденъ сығара чачырап,
Тигір парына кѳдіріл парарлар.
Чадар чир піске анда полар.
Арығ пістінъ сѳѳгібісті
Андар чаттырыбызарзынъ...
Чирінъер чир ползын,
Суунъар суғ ползын,
Ай Хучын палабыс.
Хара хула асхырнанъ хара хула пиинің
Арығ тыннары ѳзіліп,
Ах чарыхтанъ азыбысханнар.
Кізі ѳніненъ ѳнненіп
Сыхтап турадыр Ай Хучын,

Сыды тозыл париза; уят парып,
Тохтабызадыр Ай Хучын.
Кирим сыннынъ үстүнде
Алтын пүрліг пай сыра ағас
Анда օс парған;
Ат пазындағ арығ хус тапсабысхан.
Чир топая түскен,
Ағыл-көгіл тигейлер
Сығара чачырасхан,
Тигір паарынзар көдірілібіскеннер.
Ах тас хомды, көк тас хомды
Анда көрін чадыбысхан.
Аданъмынанъ Ай Хучын
Хара хула асхыр адазынынъ,
Хара хула пии ічезінілъ
Арығ оларнынъ сөктерін
Ах тас, көк тас хомдаа
Аарлап, көдіріп чатырыбысхан.
Изебі чох Хан Мирген,
Пас киліп, көр турза,
Хомай сырайлығ Хыс Хан чачазы
Ах тас хомдыда анда чадыр.
Ағаа хости ол саринда,
Ах тас, көк тас хомдыда
Адазы Ах Хан чадыр,
Ах Олень Арығ ічезі чадыр.
Ағазы полған Алып Хан
Андох сых килген чадыр.
Уреп тее парған полза,
Ах Хан адазын көрген,
Ах Олень Арығ ічезін көрген.
Ах тас хомдыда чада
Хыс Хан чачазы
Ай чілі чарыпчатхандағ,
Күн чілі паланънапчатхандағ.
Уреп тее парған полза,
Уғаа сіліг, уғаа арығ.
Аны көріп Хан Миргенніңъ
Арығ чүрегі хайнабысхан;
Хучахти түзіп Хыс Хан чачазын
Хан Мирген оорлап-сыхтап турадыр:
— Ада-ічеденъ пірге сыххан
Аарлығ Хыс Хан чачам,

Мындағ арығ пүдзігінни
Нога маға син көзітпин,
Нога чадыбысхазынъ?
Паза көк чілі Хан Мирген
Мажлап амды турадыр,
Чобағлығ чохсы анынъ үні
Парчан чирге чайылчададыр.
Ине көк чілі Хан Мирген
Инеліп амды чададыр,
Инегіл чохсы анынъ үні
Ибіре чирге истіл турадыр.
Аданъмынанъ Ай Хучын
Хара хула асхыр адазына,
Хара хула пии ічезіне
Кізі үніненъ үнненіп,
Ылғи-сыхти парирып,
Чылғы чілі кістебізіп,
Паза тохтап парадыр.
Олар іди пол турғанда,
Ағыл-көгіл ікі тигей
Хан тигір паарынанъ
Ыылас, соолас килірлер...
Хан Мирген пура пастырыбысхан,
Ай Хучынныңъ тигейіне тегенде,
Ай Хучын анда толғалып, сых килген.
Ағыл-көгіл тигейлер
Хара чирге кире түс чөрібіскеннер.
Ах оды орнына օс халған,
Көк оды орнына көлбейе օс халған.
Абахай харындас ікі алып,
Ай Хучыннанъ Хан Мирген,
Аттарына алтанып, аалзар ин түскеннер.
Алтын чечпее читкенде,
Аттарын палғап, ал постары
Ах ибге кіріп килгеннер.

Оол палазын Алып Хан Хыс
Тіргізіп алған ол чадыр.
Айбан, сайбанып, алып-күлүктер
Алтын стол кистіне одырыбысханнар.
Оол палазын Хан Миргенніңъ
Онънап-сынап көріп одырлар:

Арыг күзі чоғыл чадыр,
Арыг тик кизіденъ сала артых.
Ай Хучыннанъ Хан Мирген
Пазох араға іс сыхханнар.
Алты күнге читсе, читчедедір,
Тоғыс күнге сыхса, сыхчададыр.
Арачан азы күстіг ас,
Алып таа полза Ай Хучын,
Он ікі күннің пазында,
Көгін көглебіскен,
Ырын ырлабысхан:
— Чирнің пөзігі Чарых сын
Хайда ла турчадыр ни?
Сурның чалбағы чарых талай
Хайда ла ахчадыр ни?
Ай Чарых Ханнынъ чиріндегі
Оттыг чааны
Хачан на тоосхай Ай Хучын?
Аар сабылып ырлап турадыр
Алтын столнынъ кистінде.
Изірігі улуг Ай Хучыннынъ,
Ах пайзанъ ибденъ сых чөрібіскен.
Алтын чечпе төзінде турған
Хара хула адын, систіп, алтаныбысхан.
Ырын ырлап, көгін көгледі,
Улуг аалны аралы парчадыр,
Чир пөзігі Тастыг сынға сых парир.
Тастыг сыннынъ үстүне сыхханда,
Хыйгы салыбысхан — анынъ үніне
Чирнің үстү ыылапчатханда,
Тигір паары соолапчатханда:
— Чир чабызы чирдегі читі ирліктенъ
Читі артых Ай Хучын!
Читі чаян худаиданъ
Ас ла кинек Ай Хучын!
Хара хула аттынъ
Чар полған ахсын чайхабысхан,
Чазы полған путха хамчы сапхан.
Күннің күнөрті чирні көре
Кириліп, сүүліп Хара хула ат
Ойлап сых парған.
Адазынынъ аарлыг чирі Ай Хучыннынъ
Азах алтында хал париганда,

Чезнінъ сіліг чирі Ай Хучыннынъ
Идек алтында хал париганда.
Көк чазылыг чирлерге килзе,
Көгледі парир хыс күлүгі,
Анынъ көглебіскен арыг үніне
Улуг саньнар сабысхан чили,
Чирнің үстү ыылап парчададыр.
Ах чазылыг чирлерге килзе,
Ырлап парир хыс күлүгі,
Анынъ сарнабысхан сіліг үніне,
Хыйгы хыллыг чадыган сабысхан чили,
Хан тигірінің паары соолап парчададыр.
Ноо чирге, ноо суға
Сабыл парыбысхан.
Изірігі иртізіп, Ай Хучын саах парған!
Аран-чула Хара хула ат
Ах чазы, хуба сөзде
Халыг тастап ойлап парир...
Хайдаг нима ыылазып,
Хайдаг нима соолазыбысхан.
Тигір паары чирденъ
Тимір іліспелер түс киліп,
Ікі холтыхтанъ хаптырып,
Ай Хучынны хаап парыбысхан.
Чоғар көдір парчатханда,
Ай Хучын толғап, нүкүбіскен,
Тимір іліспелерні үзе толғап,
Ай Хучын чирде тура түскен,
Хара хула адын хатап алтаныбысхан.
Паза хатап хыйгы салыбысхан:
— Читі Ирлік айнаданъ
Читі артых Ай Хучын!
Читі чаяннанъ худаиданъ
Тиньнес тее парды Ай Хучын!
Хара хула аттынъ ахсын чайхабысхан..
Алты-читі халыхтап парарынанъ...
Тигір паарынанъ тимір іліспе
Пазох ыылап, пазох соолап килген,
Ай Хучынны хаап көдірібіскен.
Парча күзін пазына салып,
Толғап, нүкүбіскен Ай Хучын,
Тимір іліспені үзе толғап,
Пазох чирде тура түскен.

Хара хула адына алтанып,
Пазох хыйгы салыбысхан:
— Төбін чатхан Читі ирліктенъ
Он ікі артых Ай Хучын!
Чоғар турған Читі чаяннанъ
Азын таа ысты Ай Хучын! —
Хара хула аттынъ ахсын
Хатабох чайхабысхан.
Аран-чула Хара хула ат
Пірле хаалағ иткендег полған...
Былап, соолап тимір іліспе
Пазох хатап түс килген,
Хыс күлүгі Ай Хучынны көдірібіскен.
Ікі харахха нима көрінмині парыбысхан,
Ікі хулахха нима истілбині парыбысхан.
Хайзы-хайзы чирде,
Хызыл хумнығ чазыда тура түскен.
Хызыл хумнынъ ізии хызара кый тур:
Ай Хучын анда кыйп турыбысхан.
Хайдағ чирденъ табыс истілген:
— Артых чоохтығ Ай Хучынға
Тоғыс айнынъ ізиненъ
Хызыл очыхты кизіртібізінъер!
Тоғыс айнынъ ізии хызыл очых
Ай Хучыннынъ мойнына ипти түзірібіскен.
Анда инелібіскен Ай Хучын,
Анда чобал турыбысхан:
Өкпе-чүрегіне өт турадыр,
Хумартхы чооғын чоохтап турадыр.
— Арғал-аймах чон чуртапчатхан,
Ил-чахсы хоних тутчатхан,
Үлгү-чарғыданъ азыра чөрібіскем,
Анынъ даа үчүн чобаға кірдім.
Халғанчы чооғын чоохтап турадыр,
Түгенчі сөзін сөлеп турадыр:
— Мынынъ соонда үлгү-чарғыданъ
Мин азыра чөрбеспін;
Мынын соонда ил чон чооғынанъ
Мин паза сыхпаспын.
Инелбестег Ай Хучын
Анда инел турадыр,
Чобалбастағ Ай Хучын
Анда чобал турадыр.

Тоғыс айнынъ ізиненъ хызыл очых
Кинетін суурын сых парған.
Хызыл хумнығ чазы чирде
Көк от көлбейе өзібіскен,
Ах от айлана сығыбысхан.
Онънап-сынап, көр турза Ай Хучын:
Оскен оды онъмастағ — арығ чир,
Ағас пүрі түснестег — сіліг чир.
Ікі сари холтыхтанъ
Тимір іліспе хаап,
Ай Хучынны паза хатап төбін
Былап, соолап түс чөрібіскен.
Чир үстүнде Ай Хучын тура түскен.
Хайди тура халған Хара хула ады
Сах ідөк турчадыр.
Хара хула атха алтаныбызып,
Ахсын чайхабысхан Ай Хучын,
Аран-чула Хара хула ат,
Аннанъ андар чалбая түзіп,
Ойлап сых парыбысхан.
Ноо чирге сабылғанда,
Ах чазаа сығара ойлаан.
Ай Хучын көр килизе,
Ах чазыда хас-хақанда
Аран-чула ат ойлаптыр.
Оя, тіле тееп парған чирлерде
Чир хыртылары хыйын турғлап халтыр.
Анынъ төдіркі ізиненъ
Хара хула адын ойлат килир.
Ол аттынъ пір халыхтаан хаалығын
Хара хула ат үс хаалағ пазында
Чадап читіре хаалыхтап килир.
Аны танънап одыр Ай Хучын
Аны чапсып одыр:
— Чирнинъ дее үстүнде
Аран-чула ат төридірөк!
Аны алтаи чөрген алыбы
Хайдағ ла хорғыстығ алып ни?
Чахсылаан көр килип одырза,
Позынынъ Хара хула ады ойлаан,
Чир чабызы чирге парчатханда,
Тарых парған ізі-чолы чадыр.
Хабынып, пілініп одырза,

Ай Хучын поэзияның чарым күзі чоғыл, чадыр,
Аран-чула Хара хула аттың
Чарым күзі чоғыл.
Аннан аңдар Ай Хучын
Ай Чарых Хан чиріне
Хара хула адын ойлат парыбысхан.
Чил чили ат чахсызы
Чилігіп ойлап килчедір,
Хуон чили аран-чула
Хуйбурып ойлап одырадыр.
Чабыс оттарның ол пазын
Чабыра паспин килчедір,
Узун оттарның ол учун
Уйбура паспин одырадыр.
Аран-чула аттың чиліне
Алтон сүрбезі хыс чахсының
Арғазын азыра чайыл килчедір,
Иліг сүрбезі хыс чахсының
Инън азыра түзіп одыр.
Чилбей хус чили ат чахсызы
Чилбейе чүгүріп одырадыр,
Чаған нанъмыр ол чили
Чанылып ойлап килчедедір.
Ах өленъніг чазылар
Анда мондылызып хал турадыр,
Ах өленъніг ах чазының
Ах оды угаа сіліг поладыр.
Көк өленъніг көк чазылар
Мында чайхалызып иртчедедір,
Көк өленъніг көк чазының
Көк оды сынап кибірліг көрінедір.
Онънап-сынап киліп одырза,
Хайзы-хайзы чирде
Чир пөзігі Чарых сын
Анда көрін турчадыр.
Аран-чула Хара хула ат
Чарых сынға көөлче-тарта чит килген.
Идек паза сегіріп,
Сығара ойлап килір.
Чарых сынның үстүне
Сығара ойлаанда,
Хара хула аттың
Ахсын тохтада тартып,

Анны сарын харап көрібіскен.
Чарых талай суғ,
Сайы, хумы сани көрініп,
Анда ағыпчадыр —
Угаа арығ суғ полтыр.
Чарых талай суғны хастада
Чон чуртапчадыр —
Прай арығ, сіліг чон полтыр.
Қискен оларның киптері
Чағалыг чахсы кип полтыр.
Чазға чайа хадарған малы
Прайзы арығ түктіг мал полтыр.
Улу аалның ортызында
Ханның-пигнін ах пайзанъ ибі
Анда турчадыр.
Ах пайзанъ ибінъ алнында
Алтон-читон алыптар
Мал соххлап, ит хайнаткларча.
Онънап-сынап көр турза, Ай Хучын
Ол чылған алыптар
Прайзы чир чабызынанъ сыххан алып.
Хачангы өстіг-хырлыг
Хара халтар аттыг Хатыг Молат,
Хатап төріп, хатап пүдіп,
Ай Чарых Хан чиріне
Чаананъ килібістір:
Ай Хучынны мында сағыпчалар.
Аран-чула Хара хула аттанъ
Түзіре сегірген Ай Хучын,
Ус айланып, үс ибіріліп,
Ус таап хыйгы салған.
Аның табызы читкен туста
Ханның-пигнін ибіненъ
Хатыг Молат анда сыххан.
Алтон-читон алыбын хоғдыра
Чарых сынны көре пас килір:
— Адыр тохта, тарыхпа, Ай Хучын,
Анды көрербін мин сині.
Чарым синін күзінгі
Чоғыл тіп мин искем.
Чарых сынның үстүне сых килгеннер,
Ай Хучынны адай чили абылазыбысханнар.
Алты күнге сыхханча Ай Хучын

Азах пас полбин,
Алыптарнынъ холында чөрібіскен.
Читі күнге читкенче Ай Хучын
Чир пас полбин,
Күлүктернинъ холында чөрібіскен.
Читі күннинъ пазында
Чир пазып, азах пазып,
Алыптарнанъ, күлүктерненъ
Анда тудызып, анда хабызыбысхан.
Ур, ас таа полбаан Ай Хучын
Алыпха алдырыбысхан,
Күлүкке чинъдірібіскен.
Инеліп, чобалыбысхан:
— Аран-чула Хара хула адым, — тидір, —
Алыпха алдыртыбыстым,
Күлүкке чинъдірібістім.
Табырах пу чирденъ хазыбыс,
Пу чирденъ тизібісі!
Аран-чула Хара хула ат,
Сах аннанъ пура тастап,
Анда ойлап парыбысхан.
Чібек тинін тари пазып одырадыр,
Күреліг чахсы изерін өгіне алып одырадыр,
Чирі-сууна сабылып килчедедір,
Тастыг пөзік сын көрін турчададыр,
Тастыг сынға чидіп,
Сығара ойлап килген.
Аал-хагыртха ин килген.
Улуғ аалны аралы килген,
Ах пайзанъ ибнінъ алнына читкен,
Хан поэраха аттынъ хырина
Хости тура түскенде,
Оғыразып, кістезібіскеннер.
Ах пайзанънынъ ізігі азылыбысхан,
Хан Мирген сығып килген,
Хара хула аттынъ хырина пас киліп,
Тинін сарып, палғабысхан,
Изерін хатап чазап урыбысхан,
Холлаан хатап тартыбысхан:
— Аран-чула Хара хула ат, — тидір, —
Эәнъ күлиинъ Ай Хучын
Алыпха алдырып халды ба?
Күлүкке чинъдіріп килбеді бе?

Аран-чула мал
Аастыг-тілшіг полчанъ полтыр.
Хара хула ат кізі уніненъ уніненіп,
Кіз табызынанъ тапсабысхан:
— Ай Чарых Хан чирінде, — тидір, —
Ээм-күлим Ай Хучын
Алыпха алдырчадыр,
Күлүкке чинъдірчедір.
Аны искен Хан Мирген, айланып,
Ах пайзанъ ибіне кіріп килген,
Алтын сіресеге чидіп,
Пазы түзіп одырыбысхан.
Алып Хан Хыс сурчадыр:
— Алған кізім Хан Мирген,
Азып халды ба Ай Хучын,
Иртіп халды бы Ай Хучын?
— Я, — тидір Хан Мирген,
Улуғ тынып, улуғ үскүрібіскен, —
Ай Чарых Хан чирінде
Алыпха алдырчадыр Ай Хучын,
Күлүкке чинъдірчедір.
Ададанъ даа пірге сыхпаза Ай Хучын
Ада-ічедегъ пірге сыххан осхас.
Пір кизек ит алып,
Чіп полбаан Хан Мирген,
Пір самнах мүн сузып,
Ізіп полбаан Хан Мирген.
— Адагъмынанъ Ай Хучынға, — тидір, —
Мин улыспин, кем улызар,
Мин турыспин, кем турызар?
Чир чабызындагы чик чабаллар
Чалбах нанға чадын-пирбес одыр,
Чар харахха уйғу пирбес одыр!
Тимін сала тимненіп Хан Мирген
Сүмін сала сүмненібіскен:
— Алған кізім, Алып Хан Хыс,
Алты чылға читкенче
Сағыпчатхайзынъ син мині,
Алты чылданъ азыбыссам,
Азып халды син тейзинъ.
Читі чылға читкенче
Сағыпчатхайзынъ, алғаным.
Читі чылданъ иртібіссем,

Иртіп халғаным ол полгай,
Алнынанъ аспахтасхан,
Арт соонанъ анымчохтасхан,
Айлан парған Хан Мирген
Ах пайзанъ ибденъ сығыбысхан.
Хан поэрах адына алтанып,
Тастығ сынға пура тартхан.
Аран-чула Хара хула ат
Хулун чили хооп парир.
Алғаны анынъ Алып Хан Хыс,
Харах чазын хан идип,
Оорлап, сыхтап тур халған.
Улуғ аалны аралы парчададыр,
Кічиг аалны тобыра килчедедір,
Халых чонына чоохтап парчадыр
Аданъмынанъ Хан Мирген:
— Арғал-аймах чахсы чоным,
Арғал чаттынъ чиріне
Ағар чааға парчадырбын.
Арғал чаттынъ чирінде
Азып кичіп мин халзам,
Сидік күнни көрчеткейзер...
Улуғ туруғлар Хан Миргенни
Алғап-сулғап чададырлар:
— Ханназа ханыбыс — Хан Мирген.
Питлезе пигібіс — Хан Мирген,
Узүлбестег тыннығ пол,
Уребестег чурттығ пол,
Төгілбестег ханнығ пол,
Тоозылбастағ чурттығ пол!
Алтон-читон ооллар, хыстар,
Тастығ сынға сығара үдезіп,
Алғап, сулғап халғаннар.

Чир пөзігі Тастығ сынны
Аза түс парыбысхан Хан Мирген,
Ах чазаа сабылғанда,
Ай Чарых Ханнынъ чирін көре,
Хан поэрах аттынъ ахсын чайхабысхан.
Аран-чула Хан поэрах ат
Чүгүрік ат полған.
Чил чили чилигіп одырадыр,

Хула чили хуибырып одырадыр,
Чабыс тағлығ чирлерде,
Чалбай түзіп, азыра ойлап одырадыр.
Аран-чула аттынъ арт соонда
Чабыс ағастар пастары
Чайхала түс халып одырадыр.
Пөзік тағлығ чирге килзе,
Хан поэрах ат, килбейе түзіп,
Азыра ойлап одырадыр.
Аран-чула аттынъ арт соонда
Пөзік ағастар пастары
Пүктелізе түс халып одырадыр.
Хан Мирген Чарых сынны
Харахтап көр килир.
Чарых сыннынъ үстүнде
Ах тубан азыл парған,
Көк тубан тигір паарына
Көдіріліп парған.
Хан поэрах ат
Чарых сынға читіре ойлаан.
Чарых сынға сегіріп,
Сығара ойлап килген.
Хан поэрах аттынъ ахсын
Тохтада тартыбызып, Хан Мирген
Ай Чарых Ханнынъ чуртын
Харах көріп турыбысхан.
Чарых талай суғ ахчадыр,
Сайы-хумы сани көрініп,
Чарых талай суғ ах парған чирде
Хызыл хая турчадыр.
Хызыл хаянынъ хыринда
Хызыл тас иб турчадыр.
Хызыл тас ибни
Алты алып от салып бртепчелер.
Онънап-сынап көр турза,
Изебі чох Хан Мирген
Хызыл тас ибнинъ істінде Ай Хучын
Анда инеліп, анда чобалчадыр.
Аннанъ айланып Хан Мирген,
Ус тап хыйғы салыбысхан.
Чатхан тос чара чачыраандағ,
Турған ағас тура сынғандағ.
Ай Чарых Хан чиріне чыылған

Алтон-читон алыштар
Алтай сынға анда сыхханнар;
Ар чалғыс Хан Миргенні
Адай чили аблазыбысханнар.
Алызарға Хан Миргеннің
Албах саа халбин чөре парған,
Тудызарға Хан Миргеннің
Арығ күзі читпин тура парған.
Хумартхы чооғын чоохтанып,
Инег-чобағда чөрібіскен...
Аран-чула Хан поэрах атнань
Ат чахсызы Хара хула ат
Күрееліг чахсы изерлерін өгіне алып,
Чібек полған тіңнерін сөзіріп,
Чир-суғларына тис сыхханнар.
Чолда ла ниме чохта
Чир пөзігі Тастығ сынға чидіп,
Идек паза сығара ойласханнар:
Архы сарина азып,
Аал-хағыртха ин түскеннер.
Улуғ аалны аралы килгеннер
Алтын чечпе төзіне читкеннер.
Алтын чечпе төзінде
Ах халтар ат турча, —
Турум туйғахтығ,
Терпек ханаттығ.
Аран-чула ат чахсылары
Оғыразып, кістезібіскеннер.
Аны көрген халых чон
Чобалзып чоохтас чададыр:
— Ханназа ханыбыс Хан Мирген
Азып кичіп халды ба?
Улуғ пістін чуртыбыс уналчадар ба?..
Ах пайзань ибнін истінень
Алып Хан Хыс сых килген,
Харах чазын хан идіп,
Харых суун пус идіп,
Хыриларына пас килген:
— Аран-чула мал
Аастығ-тілліг полчань...
Ээнь-күлиинь Хан Мирген
Азып халды бы, Хан поэрах ат...
Аастап-тілленібіскен ат чахсы:

— Азарын аспаан
Азар парарына чит парған...
Олар іди чоохтас турғанда,
Ах пайзань иб азылып,
Хан Миргеннің оолғы
Ай Сулазын сых килген.
— Иркем-кинчем Ай Сулазын, — тидір
Алып Хан Хыс абахай, —
Адань Хан Мирген, Ай Хучын чачаньнань
Азып, кичеріне чит парғаннар...
Чуртир пістін чуртыбыс чох полар,
Чирлир пістін чирібіс чох полар.
Парарчысын ма ол чирге?
Көріп тее килерчкісін ме?
— Іче кізі Алып Хан Хыс,
Мни парбаанда, кем парар...—
Тимін тимненібіскен,
Сүмін сүмненібіскен,
Алыннань аспахтасхан,
Арт собань анымчохтасхан,
Ах халтар атха алтанып,
Айланып чөрібіскен.
Улуғ аалны аралы парған,
Тастығ сынға сығара парған,
Ат чахсынын ахсын анда чайхабысхан.
Хан тигірін паарынзар
Ханат саап, ах халтар ат көдірілібіскен,
Ах пулутты тобырып,
Ах аясха чапсынчададыр;
Көк пулутты тобырып,
Көк аясха чапсынчададыр.
Ханат саап учуғып,
Хайзы-хайзы чирдегі
Ай Чарых Хан чиріне
Айлан-сабыл килчедедір.
Онънап-сынап килчетсе,
Ачылбас ах тубан,
Көдірілбес көк тубан
Чарых сынның үстүнде оралысчададыр.
Алтон-читон алыпнань алызып,
Адазы анын Хан Мирген
Инег чабалын инелчедедір,
Чобағ чабалын чобалчададыр.

Терпек ханаттыг Ах халтар ат,
Тигір паарында айланып,
Ай Чарых Ханнынъ чирин
Анда ибірчедедір.
Чарых талай суғ хазында,
Ай Сулазын онгнап көрзе,
Хызыл хая турчадыр,
Хызыл хая хыринда турған.
Хызыл тас ибні от салып,
Алты алып ізігчедір.
Хызыл тас иб хызара ізіп парған.
Анынъ істінде Ай Хучын
Анда инеліп,
Анда чобалчададыр.
Аны көріп айлахтан турғанда Ай Сулазын,
Кісті хыринда турған Кірім сыннынъ
Арсах полған пилі үстүне
Алып кізі сых килген:
Ах хар осхас Ах ой атха
Алтан салған
Алтын киик артын салған
Арығ, сіліг ир чахсызы.
Арсах пилнінъ үстүненъ
Ах пулут чіли айлан турған
Ах халтар атты көр салған.
Сах аннанъ алып кізі
Садах хаба чаачах алған,
Хуурлых хаба ух суурған;
Кіріске тастап,
Кирбейте тартыбысхан.
Аны көріп Ай Сулазын
Хан тигірнинъ паарында
Хаалада хатхырып айланчададыр,
Күүледе күліп ибірлчедедір:
— Мині атыбызарға тирен тур,
Мині чатырыбызарға сағын тур.
Мындағ пөзік айлан турған
Ах халтар атты
Хайданъ атып алар алып кізі...
Чаачах табызы саплап халған,
Кіріс табызы көглеп халған;
Ухтынъ пазынанъ
Чалын чагстала түскен

Ухтынъ чолында
Тулун тохали түскен...
Айлан чөрген Ах халтар аттынъ
Паарынанъ кірген ух
Ай Сулазын ир чахсыннынъ
Тигейиненъ сых парған.
Аданъмынанъ Ах халтар ат
Сах аннанъ пура салып учух сыххан,
Терпек анынъ ханаттары
Халбайыс килір,
Ах анынъ ханы
Арғамчы чіли тартыл килір;
Ала карах оды чайылып пастабысхан,
Арыл сағызы тайбалып пастабысхан.
Ах халтар аттынъ үстүнде
Ай Сулазын ол-пу сарина сабыл килір;
Аххан анынъ ханы
Күреліг чахсы изер индіре
Чул чіли соолап ах килір.
Аран-чула Ах халтар ат
Тигір паары чирденъ
Ах өленъниг ах чазыны көре
Анда сил түзібіскен...
Ах өленъниг ах чазыда,
Арығ тыннаръ үзіліп,
Анда азып, кичіп халғаннар.
Алып кізі Ай Сулазын
Ады поэынанъ өлериненъ.
Күн сығызы чирденъ
Ханат табызы халазыбысхан,
Хурғун табызы көглезібіскен.
Ханъырос — тапсазып,
Ікі ала хус учух килір:
— Ах өленъниг чазыда, — тіп килір
Алда килиген, ала хас хус, —
Алып кізі ады поэынанъ ол халған.
Аны көреенъ ме, Ай Арығ?
— Алыптынъ сүмезі алтон сүме, — тіп
Чоохтап килір Ай Арығ. —
Сүмеленчедір полбазын...
Чарабас тіске андар түзерге...
— Хайдағ ниме пол парар?
Хайди түрче тееп көрбеченъ? — тіп

Ай-манъ пирбин тапсап килир ала хас.
Ах оленъниг ах чазаа
Ікі ала хас сиип түскен.
Пырлада сілігінібіскеннер,
Ікі полған хыс чахсызы
Анда тура түскеннер:
Ай Ханнынъ хызы Ай Арығ,
Күн Ханнынъ хызы Күн Арығ.
Онънап-сынап көр турзалар
Ікі хыс: арығ сіліг чинт кизи чадыр.
— Тіргізібізенъ алып кизи, — тидір
Хыс күлүгі Күн Арығ.
— Хайдағ-хайдағ алып кизи
Хайданъ тіргіс чөрербіс... — тіп
Хынмин чоохтады Ай Арығ.
— Хайдағ-хайдағ алып полбас,
Чахсох кизи ол полар, — тидір,
Пазох чоохтапча
Хыс күлүгі...
Кизи тіргісченъ им оттар
Көп полчанъ одыр ол туста.
Аар ойласхан ікі хыс,
Пеер чүгүріскен:
Ах от пазын пуре тутханнар,
Имненъ артых им идібіскеннер;
Көк от пазын чыы тутханнар,
Томнанъ артых том тимнебіскеннер.
Имін салып,
Имнебіскеннер Ай Сулазынны,
Томын салып,
Томнабысханнар Ах халтар атты;
Имі им полған,
Томы том полған.
Улуғ үскүріп, улуғ тынып,
Ай Сулазын тур килген.
Изен-минді ирткенде,
Ай Сулазын чоохтапча:
— Сүмеленчеткен мин полғам
Сірерниг килеринъер піліп.
Алар кизім Күн Арығ
Азыр холға кіргенде,
Адам, ічем чиріне амды читір парарбын.
Иди тібиненъ Ай Сулазын

Күн Арығны тудып алған.
Ай Арығ хыс чахсызы,
Ала хасха хубулып,
Күн кірлі чирні көре,
Ханат саап учуғыбысхан.
Аннанъ андар Ай Сулазын
Ах халтар атха алтанған,
Күн Хан хызы Күн Арығны,
Кистіне усхастыра одыртып алып,
Чирі-сууна айланыбысхан.
Чолда ла ниме урынмаанда,
Чирі-сууна сабыл килген,
Тастыг сыннынъ үстүне сыгып,
Тохтабысхан Ай Сулазын.
Аттанъ түзіп, алып кизи
Арығ сіліг хыс күлүкке
Күрлеп-харлап турадыр:
— Көр, чоохтаба, Күн Арығ,
Алып Хан Хыс ічеме —
Ах оленъниг ах чазыда
Олген поэмыны тіргіскенинъ...
Пір табыс тапсаба,
Пір чоох чоохтаба!
Тілін сур турадыр Күн Арығнынъ,
Тізін хыс турадыр.
Хыс күлүгі Күн Арығ
Хорыгып алдан турадыр:
— Силненъ пурун, алған кизім,
Пір дее ниме чоохтабасын,
Пір дее ниме тапсабасын.
Күрлеп-харлап ирткенде,
Тілін, тізін хызып алғанда,
Ах халтар атха алтанып,
Аал-хагыртха ингеннер.
Улуғ аалны аралы килгеннер,
Ах пайзанъ ибниг алына читкеннер,
Аттанъ түзіп, адын палғап,
Ах пайзанъ ибге айлан кіргеннер;
Изен сала изеннес турлар,
Минді сала минділес турлар.
Ай Сулазыннынъ ічезі,
Алып Хан Хыс абахай,
Алтын столын тартыбысхан,

Ас пазынча ас турғызыбысхан;
Астаан постарын одыртып,
Азырап, сыйлап турадыр.
— Иркем, кинчем, Ай Сулазын, — тидір,
Ай Чарых Хан чирінде
Ниме көрдинъ, ниме пилдинъ?
— Я, — тидір Ай Сулазын. —
Чарых сыннынъ үстүнде,
Алтон-читон алып холында
Адам Хан Мирген
Инелбес позы инелчедір,
Чобалбас позы чобалчадыр.
Хынчанъ мининъ Ай Хучын чачам
Хызыл тас ибниъ істінде чадыр.
Хырых тағнынъ одиин чыып,
Хырых алып аны өртепчедір.
Хабырғаданъ хайызып, тустанъ турыс пирерге,
Арыг күзім аябастаг полған,
Албах саам читпестег полған.
Хайди идіп аларбын мин оларны?
Іче кізі Алып Хан Хыс,
Аннанъ айланып одырып,
Күн Хан чиріне мин кіргем.
Күн Хан хызы Күн Арыгны ал килдім.
Ай Сулазыннынъ чоогын истіп,
Алып Хан Хыс абахайнынъ
Харах чазы хан полчададыр,
Пурун суу пус полчададыр.
Олар іди чоохтас турғанда,
Ах пайзанъ ибниъ түнүгіненъ
Харачхай хус кире учуххан.
Алтын столнынъ үстүне
Ус түүнчектіг ах плат түзүрген.
Ах пайзанъ ибниъ істін
Ус айланып тапсаан:
— «Усхан одынъар тамызынъар, — тидір, —
Олген позынъар тіргізінер!»
Алып Хан Хыс тура сегірген:
— Алай паламай, айлан килдинъ ме?
Иркем, кинчем, ибіріл килдинъ ме?..
Ікі ханады харачхай хустынъ
Түнүкте силіп көрін халған...
Ічезі анынъ Алып Хан Хыс

Ах пайзанъ ибденъ сыгара ойлаан:
— Пүдізің дее нога көзітпедінъ?
Пірее дее хати көріп алим за... — тіп,
Ылғап, сыхтап тура халған
Ах иб алында Алып Хан Хыс.
Харачхай хус тапсап парир:
— Іче кізі Алып Хан Хыс, — тидір, —
Ай Хучын чачамнынъ
Арыг күзін ағыл пирдім.
Чирі-суунъар түзедіп,
Чахсы чуртап чадынъар.
Пу чирде мага чуртирға чарабас,
Пу чирге паза айлан килбеспін.
Чуртир чирім угаа ырах чир:
Ағастынъ пүрі түспес чир,
Оскен оды онъмас чир.
Алып Хан Хыс, іче кізі,
Ачырған ма, пузурған ма». —
Алып Хан Хыс айланып,
Ах ибіне кір килген:
— «Иркелерім, кинчелерім,
Алған кізім Хан Мирген соонда
Пір хыс пала төреен полған.
Пүдүзін, омазын көрбин халғам:
Төри ле чіт парған.
Ана ол пала кил парды.
Иркем кинчем Ай Сулазын,
Ус түүнчектіг ах платты
Син апарбин, кем апарар.
Ус түүнчектіг ах платнанъ
Ай Хучын чачанънынъ ахсына
Ус хати киіре сапсанъ,
Хатап төріп парар Ай Хучын,
Хатап пүдіп парар...
— Я, — тидір Ай Сулазын. —
Мин парбаанда, кем парар! —
Паза хатап тиренібіскен,
Паза хатап сүмненібіскен,
Алнынанъ аспахтасхан,
Арт соонанъ анымчохтасхан.
Ах пайзанъ ибденъ сых чөрібіскен.
Алып Хан Хыс ічезі
Хада-пірге сыххан,

Алтын чечпе төзінде
Алғап, сулғап халған.
Чооғын чоохтап парир Ай Сулазын,
Ирбегін ирбектеп парир:
— Іче кізі, Алып Хан Хыс,
Мин айланып, мин ибiрiлiп килгенче
Улуғ тойны тимнеп сал!
Арғал чонны аралы парған
Ай Сулазын ир чахсызы,
Тастығ сынға сығара парған.
Тастығ сынның үстүнде
Ах халтар атты хамчы сапхан.
Ат чахсызы аннанъ андар
Ах пулутты көре көдiрiлiбiскен.
Хан тигiрнiнъ парынча
Аран-чула Ах халтар ат
Ханат саап учух килчедедiр.
Алып кiзi Ай Сулазын
Онънап-сынап көр килчетсе,
Ай Чарых Хан чирiнде
Ачылбастағ ах тубан
Ам даа оралчададыр.
Аданъмынанъ Ай Сулазын
Сағыснанъ саналызып,
Көгiсненъ күрес килир:
«Тигiр паарынча нарзам,
Түнегi чiли атырыбызам...»
Ах халтар аттынъ ахсын
Хара чирзер төбiн тартыбысхан.
Кистi хыринда турған
Кирiм сынны көре учухтыр килир.
Хачан-да алып кiзi сыхчанъ
Харсахтығ пилге харахча сығып,
Ах халтар ат тапли тура түскен.
Алып кiзi Ай Сулазын
Онънап-сынап көр турза:
Хачан көйген Хызыл тас иб
Идök хызара көй турча.
Аттанъ түскен Ай Сулазын.
Ах халтар адын тасты,
Тастығ хырнынъ пазына
Аттанъ чазағ ин түскен:
Хайзы чирде паарынанъ чылчададыр,

Хайзы чирде үмектеп килчедедiр,
Тастығ хырнынъ пазына
Хайди полза чит парған.
Сохпах тасха көленiп алып,
Онънап-сынап одырза:
Хайди iзiткен хызыл тас ибнi
Алты алып кiзi,
Сах идök одынып өртепчелер.
Хорыхса даа Ай Сулазын
Саадах хабына чаачағын хапхан,
Хуурлык туда уғын суурған;
Киске тастап, кирбейте тартыбысхан...
Кiрiзiн полза читiре тарт полбаан,
Халтыразып, тигiрезiп Ай Сулазын
Ат полбин анда одырыбысхан.
Иди полып одырғанда,
Кистiнде кiзi тапсабысхан:
— Эт, алып кiзi, — тидiр, —
Хайдағ нименi көстеп одырзынъ,
Хайдағ нименi өдiрерге сағындынъ?
Хорығып одырған Ай Сулазын
Чочаанынанъ, ух-чаачағы сарбайзып,
Iкi азағы пуланъназып,
Сас ойда азыбысхан.
Ананъ пiлiнiп көрчетсе:
Тохпахча кичегейлиг,
Тора саппа көгiстiг
Хыс пала алнынъда турча;
Iкi инъ сизiн тартып,
Күлiмзiреп көр тур.
— Хайдағ нима көстир полғам?
Хызыл тас ибнi өртепчеткен
Алты алыпты атарға чорғем,
Олох таа пiр ухха кир париғам...
Хайданъ мында сүс читкезiнъ,
Аданъ даа синi сасхлады низе.
Син чочытпаан ползанъ,
Алты алыпты алтызынанъ
Пiр ухха сани атар полғам.
Нима кiлеп мында чорзiнъ?
Наа өскен хыс пала
Удур сурып тапсапча:
— Алты алыпты өдiрiбiзiп,

Хайди поларга хынгазынъ?»
— Хайди полар мин полгам, — тіп
Ай Сулазын нарслап тур. —
Көрбинчезинъ ме хызыл тас ибни!
Хызыл тас ибнинъ істінде
Ай Хучын чачам кӱйчедір.
Хатап аны айылдырыбызарға,
Хатап аны тіргізібізерге...
Онъ ізебін хабыныбысхан Ай Сулазын,
Ус түүнчектіг ах плат сығарып алған:
— Ай Хучын чачамнынъ, — тидір. —
Арығ кӱзі, ағыл сағызы мына пу.
Мынынанъ мин аны тіргізербін!
Чоохтабасча чооғы чоғыл,
Суулап, тапсапча хыс кізі:
— Ай Хучын чачамнынъ, — тидір, —
Мин айылдыр-тіргізібізим.
— Позым даа тіргізерчкіпін,
Піди мині чочытпаан ползанъ, —
Ай Сулазын пір паяғы пол тур.
Ус түүнчектіг ах пладын
Тохпахча кичегейліг,
Тора саппа көгістіг
Наа ӱскен хыс палаа
Ай Сулазын туда пирген: —
Тіргісченъ ползанъ, тіргісі! — тидір,
Тӱдір ізіне кіріп алып,
Кірім сынны ибіре чыл сыххан.
Ус түүнчектіг ах платты
Хыс пала ізебіне суғыбысхан,
Ай чалбағы моладын
Онъ пілекке тӱзӱріп,
Хызыл тас ибзер пас килген.
Аар айланып сабыл парған
Алты алыптынъ пастарын
Ай чалбағы молатнанъ
Тохпахча кичегейліг хыс
Кизе сапхлап парыбысхан.
Хызыл тас ибнинъ ізігін азып,
Кіріп килзе хыс пала,
Хыс чахсызы Ай Хучыннынъ
Халын иді тоозыл партыр,
Хатығ сӱбгі ле чат халтыр;

Хызыл иді тӱген партыр,
Хыйғанах сӱбгі ле чат халтыр.
Хол азаағын палғап салған,
Ӗдер-парарына чит парған.
Аархы чирге сабырыл парған,
Істінде ле тынчадыр.
Ус түүнчектіг ах платтынъ,
Пір түүнчегін систібізіп,
Ай Хучыннынъ ахсына киіре
Анда сапхан хыс пала —
Хатығ сӱбгіне Ай Хучыннынъ
Халын ит ори ӱсчедедір.
Ікінчі түүнчегін систіп сапханда.
Иді, ханы кірісчедедір,
Улуғ тынчададыр,
Улуғ ӱскӱрчедедір.
Ӱзінчі түүнчегін систіп,
Ахсына кире сапханда,
Ала харағын көрібіскен Ай Хучын,
Ағыл сағызы кір чӱрбіскен,
Хатап тӱріп, хатап пӱт парған,
Хыстынъ чахсызы турып килген:
— Изен ме, минді бе, иркем-кинчем!
Хайдағ чирде чирліг полдынъ,
Ноо суғда суғлығ полдынъ?
Аданъ, іченъ кем полды,
Ады-соланъ ноо полды?
Усхан одым тамыстынъ,
Ӗлген позымны тіргістінъ.
— Я, чача кізі Ай Хучын,
Хан Мирген адалығын,
Алып Хан Хыс ічелігбін.
Адам, ічем ат адабаан,
Арғал-чаттынъ чирінде чӱрпін,
Ады-солам позым аданғам
Ат кӱдірбес алып Торғай.
Хатап изеннезіп,
Хатап минділезіп,
Ікі пиче піліс турлар...
Чарых сыннынъ ӱстӱне
Чача, тунъма сых килірлер.
Чарых сыннынъ ӱстӱнде
Алтон-читон алып холында

Аданъмынанъ Хан Мирген
Анда инел, анда чобалчадыр.
Хан Мирген абаазын көрп,
Ай Хучыннынъ хайнабас чүрегі хайнап килир,
Ікі харах чазы ах килир.
Чазыпчатхан Хатыгъ Молат
Анда турып пас килген,
Сөстенъ сөс талазып,
Удур-төдір чачызып,
Чага пастанъ хабызып,
Улуғ тудыс пастабысханнар.
Ат көдірбес алып Торғай
Пір нимеденъ хорыхпаан,
Ікі идегін айра хыс парған,
Ікі пілегін сыхсыр парған,
Алтон-читон алыпнанъ
Анда тартыс идібискен.
Чарых сыннынъ үстүнде
Ачых хыйғы пасталыбысхан.
Он ікі күннинъ пазында
Алып төрөөн Хатыгъ Молатты
Хыс күлүгі Ай Хучын
Көдір киліп тастап парған:
Ас пилін азыра тепкен,
Арға, мойнынъ сыы тепкен.
Алып кізіні өдірібізіп,
Аран-чула адын ойлатпаан,
Ачых тініненъ тудып алған.
Ай чалбағы молатнанъ
Чоон мойын алнынанъ,
Ніске мойын тузынанъ
Кизе саап түзірген:
— Аархы чирде чөрчетсе, — тидір, —
Алып кізі Хатыгъ Молат
Аттанъ чазаг чөрбезін.
Ат көдірбес алып Торғай
Алтон-читон алыпты
Алты күнненъ азырбиндыр:
Тооза өдірібіскен,
Түгеде хырыбысхан.
Адазы Хан Миргенненъ тоғазып,
Изен сала изеннес турлар,
Минді сала минділес турлар.

— Ада кізі Хан Мирген! — тіп
Алып Торғай хыс күлүгі
Чоохтабасча нимезі чох полча,
Сурбасча кирее халбинча.
Олар іди таныс турғанда,
Адалыгъ хыс пілісжеткенде,
Чарых сыннынъ үстүне
Алып кізі сых килген —
Ай Чарых Ханнынъ оолғы
Ах хар осхас Ах ой аттыгъ
Алтын Теек ол полтыр:
Алтын аяхха ас сал салған,
Күмүс аяхха суғ салған,
Ах ой адын чидініп алып,
Хан Миргензер пас килген:
— Изебі чох Хан Мирген,
Пір промны тастанъар..
Терпек ханаттыгъ Ах халтар атты
Таныбинъ түнее атыбыстырбын.
Чир чабызынанъох килген ниме
Чит килдібе тіп сағынғам.
Атарын атыбызып,
Ах халтар ат чахсызын
Атхан соонда танып салғам.
Айландырчаам чох полған..
Ах ой аттыгъ Алтын Теек
Хан Миргеннинъ алнында
Алтын аяхтыгъ азын тудына,
Күмүс аяхтыгъ суун тудына,
Сурынып, пазырынып турчадыр:
— Чир тарынма, Хан Мирген.
Чахсы пісте ползын,
Чабал чатта халзын..
Аданъмынанъ Хан Мирген
Алтын аяхтанъ ас алып чееп,
Күмүс аяхтанъ суғ сузып іскен:
Тарынғаны таға тараан,
Пузурунғаны пулутха тараан.
— Синненъ полбаан пу кирек,
Ай Чарых Хан палазы
Ах ой аттыгъ Алтын Теек.
Чир чабызы чирдегілер
Чалбах пістинъ наныбысха

Чадын пирбеділер,
Чараалыг пістінъ хараабысха
Уйгу пирбеділер.
Олар пастаан ағар чааны,
Олар сайбаан амыр чуртты.
Паза ла харыг чохта алып-күлүктер
Аал-хағыртха иніп түскеннер.
Ырахтанъ, пөзік тағ пазынанъ
Харах көр чөрген аран-чула аттар —
Хара хула атнанъ Хан поэраха ат
Хада-пірге анда читкеннер.
Изебі чох Хан Мирген
Ілді-сілді пол парған;
Арыг күзі тоозыл таа партыр,
Албах саа түген тее партыр.
Ай Чарых Хан чирінде,
Алты-читі күн ирткенче,
Улуғ стол кистінде
Улуғ аалчы полчалар:
Астанъ артых ас чіпчелер,
Суғданъ артых суғ ісчелер;
Астаан постары тосчалар,
Арган пастыра тынчалар.
Алты-читі күн пазында
Адалары чиріне анда тиренібіскеннер.
Чарых Хан палазы Алтын Теек
Чарых сыннынъ үстүне
Хада-пірге сых килген;
Удезіп, утхарып алып чахсыларын,
Алнынанъ аспахтасчададыр,
Арт соонанъ анымчохтасчададыр.
Хыс чахсызы Ай Хучын
Чахып сөлепче Алтын Теекке:
— Хара сағыстыг Хатыг Молаттынъ, — тидір. —
Чир чабызынанъ сыххан чабалларнынъ,
Хатыг сөоктерін чыы тут киліп,
Чоннанъ пірге апарып, өртебізерзер.
Ойба-күлін сібіріп алып,
Чилге санъай хаптырыбызарзар.
Ананъ айланып Ай Хучын
Хара хула атха алтаныбысхан,
Хан Миргенненъ хада-пірге
Адазынынъ чирі-сууна чөрібіскен.

Ат көдірбес алып Торғай
Пір табыс тапсабаан,
Пір чоох чоохтабаан;
Хыйбас ханаттыг
Кис хартха хусха хубулып,
Көк аясча учух парыбысхан.
Аран-чула ат чахсылары,
Хара хула атнанъ
Хан поэраха ат,
Айлыг-чыллыг чирде
Суғлух талаза ойлазып одырлар.
Чазы чирге килзе, Ай Хучын
Сарнап иртіп одырадыр.
Эн чирге килзе,
Көглен иртіп одырадыр:
— Алтын минінъ танам
Айга чалтразын, абаачаам;
Аран чула атты мүн чөрзем,
Апсах кирек пе поэма.
Күмүс минінъ поғом
Күнге сусталзын, абаачаам;
Хара хула атха мүн чөрзем,
Ир кирек пе поэма.
Синінъ чооғынънанъ, абаачаам,
Чир дее азыра чөрбеспін.
Апсахха ла пирбе поэмыны.
Ырын ырлап килир.
Көбн көглеп килир
Хыс чахсызы Ай Хучын;
Көп инегні көргенчедір,
Хамахтанъ пасти хыралыбысхан.
Изебі чох Хан Мирген поэра
Ах хыр саап парыбысхан.
Адаларынынъ чирі тастыг сынға
Аран-чула аттар, халых тастап,
Анда сығара ойлас килген.
Аархы сарин харабыссалар,
Хайди чуртааш чоң
Сах ідөк чуртапчададыр,
Хайди чөрген мал,
Сах ідөк чөрчедедір.
Тастыг сыннанъ иніп түскеннер,
Улуғ аалны аралы килгеннер.

Аргал чахсы чоны
Алып-күлүктерни удурлап сыгып,
Ырданъ артых ыр ырласча,
Көгденъ сiлiг кoг кoглесче.
Ах пайзанъ иб алнында,
Алтын чечпе тoзiнде
Алып Хан Хыс, Ай Сулазын —
Ичелiг-ооллыг сагыпчаттыр.
Күн Хан хызы Күн Арыг,
Кoк пис кип кис салган,
Аргал-чат чирiненъ айлан килиген
Алып-күлүктернoк сагып пас чoр.
Аран-чула ат чахсылар
Алтын чечпее чидерiненъ,
Аттарын ала пиргеннер,
Ал постарын холтыхтап түзiргеннер.
Асхан хус чiли тапсазып
Пiлiсчелер,
Арган ат чiли кiстезiп
Тоғасчалар.
Ах пайзанъ ибге кiрер алнында
Алып Хан Хыс абахай тапсапча:
— Артых тойны идерге кирек, — тидiр, —
Аймах чонны чырғадарга кирек!
Тойға-пайга тирен салтырлар.
Толай чахсы чоңга Ай Сулазын
Тооза, хабарлап, искiрiбiскен.
Толай аймах чон чыыл килiп,
Тозылбастаг той пастабысхан.
Түгенместег чырғал идiбiскен.
— Алган кiзiм Хан Мирген, — тiп
Алып Хан Хыс чоохтап одыр. —
Хайдаг даа полза Ай Сулазын —
Харным хурчи чалгыс оол.
Күн Чарых Ханнынъ хызын
Күн Арыгны ал килген.
Онъдайлап пастап хоных тут пиренъ,
Кибiрлеп пастап чурт сал пиренъ.
— Я, — тидiр Хан Мирген
Тойны-пайны кoглепчедiп, —
Пiс пiлбеен нимелерни
Пiстенъ сыххан тoл пiлчеткей.
Пiс кoрбеен нимелерни

Пiстенъ соондагы тoл кoргей...
Чирiбiс чир полчатсын,
Суубыс суғ полчатсын...
Изеби чох Хан Мирген
Толай чонынанъ хада-пiрге
Ырлас, кoглезiп чoредiр.
Хыс чахсызы Ай Хучын
Аны-мыны ит чoредiр.
Ат кoдiрбес алып Торғай
Айлан килер пазына
Алынча ах пайзанъ иб
Тимнеп, чазап ит салган.
Олар иди тойлапчатханда,
Хайзы-хайзы чирде,
Хан тигiрнинъ паарында,
Хаят хаалап килчедедiр,
Хургун кoглеп килчедедiр;
Тигiр паары соолап одырадыр,
Хара чир нинъленчедедiр.
Урнинъ, астынъ аразында,
Тастыг сьшнынъ үстүнде
Хыйбас ханаттыг кис хартха хус
Чили, тазынанъ одыра түскен.
Чир хыймырабас Тастыг сын,
Чил сапхан ағас чили,
Оланъназып иртип,
Орнына паза хатап айлана түскен.
Ат кoдiрбес алып Торғай,
Сын пазына кiрiп,
Аал-хағыртха ин килир.
Тойға-пайга даа айланмаан,
Агаа тимнеен ах пайзанъ ибге,
Кoни пас килiп, кiр парған,
Адазы, ичези ибiненъ
Сүмекчин хыс ыза пиргеннер.
Алып Торғай хыс
Күп тoзекке чадыбыстыр;
Ағар чаага кисченъ
Тоғыс хадыл хуягын даа суурбаан.
Изен, минди пирiп иртип,
Сүмекчин хыс тапсапча:
— Чача кiзи алып Торғай,
Сини хығырчадырлар...

Пазын даа көдир көрбеен,
Пир табыс таа тапсабаан.
Айланып сыгыбысхан сүмекчін хыс,
Алып Хан Хысха киліп,
Искір пирген.
Хайдаг ниме киліспин,
Ноо нимее тарыныбысхан
Ат көдирбес алып Торғай —
Аны полза піл полбин
Алып-күлүктер одырыбысхан.
Хайдаг чирденъ Алып Хан Хыс
Хара книга сығарып алған,
Онънап-сынап көріп одыр:
«Ат көдирбес алып Торғай —
Аар көрзе — ар чүлліг,
Пеер көрзе — чир чүлліг;
Узілер тыны чоғыл,
Төгілер ханы чоғыл.
Позынынъ чуртын алып Торғай
Позы талирға сағынчадыр.
Чарых сыннынъ үстүндегі
Ай Чарых Ханнынъ оғылына
Ах ой аттығ Алтын Теекке
Угаа тынъ хынтыр парарға.
Алтын Теек худалабаанға —
Агаа тарыныбысхан алып Торғай».
Олар іди үзүріс турғанда,
Хығыртығ ызарға тимненчеткенде,
Толай чоны суулазыбысхан:
— Ат аспас чирденъ
Ат ас килир;
Ир аспас чирденъ
Ир ас килир.
Онънап-сынап көр турзалар,
Ах хар осхас Ах ой аттығ
Алтын Теек алып кізі
Тастығ сыннанъ ин түс килир.
Тоғыс сілеке чулмалап салған,
Тоғыс тозор артын салған.
Улуғ аалны аралы килген,
Ах иб алнына чит килген:
Алтын чечпее адын палғап,
Ах пайзанъ ибге кір килген.

Алты сілеке идін,
Алты тозор арағазын
Алтын столға турғызыбысхан.
Азах үстүнде айланып,
Алып кізі Алтын Теек —
Изен сала — «изен» тіп турадыр,
Минді сала — «минді» пир турадыр.
Арачан ас урар
Ала сара сурып алған,
Алты тозор арағаданъ
Ала сараа урыбысхан,
Алтын чірчее сузып алып,
Хан Миргеннинъ алнында
Худа саап настабысхан:
— Изебі чох Хан Мирген,
Киліспес ниме чоохтабысты тіп,
Тарынмасча поларзынъ,
Чарабас ниме тібісті тіп
Окпеленмесче поларзынъ.
Чирі-суумда полғанда,
Чир тидимеем сурарға...
Иркітіг, ирік чох килдібін.
Алып Торғай хызынны
Пирертіксіні ме, Хан Мирген?
Ах ой аттығ Алтын Теек
Чүс сөзін чүгүртіпчедедір,
Илс сөзін индірчедедір.
Пир чирде сүрнүктіре чоғыл.
Тоғыр одырған Ай Хучын
Истіп, изептеп чоохтапча:
— Абаа кізі Хан Мирген,
Ай Чарых Хан палазы
Ах ой аттығ Алтын Теек —
Ах сағыстығ, ах ағыллығ.
Андаг кізее пирбеенде,
Алып Торғай тунъмамны
Хайдаг кізее пирербіс?
Алып Хан Хыс ічезі
Анда тапсап искірче:
— Көнъні пар ба, чоғыл ба.
Алып Торғай палабыстанъ
Позынанъ сурарға кирек полар.
Паяғы сүмекчін хысты

Пазох хатап ысханнар:

— «Ах хар осхас Ах ой аттыг
Алтын Теек пу чирге чит килген» тирзинъ,
Алты тозор арагалыг,
Алты сілеке иттіг.
Парар ба, парбас па
Алып Торғай палабыс?
Арачан асты ісченъ ме, іспеченъ ме?
Піл кил син, сүмекчін, — тісчелер.
Сүмекчін хыс пазох парған.
Хайди чатхан алып Торғай,
Сах ідөк чадыр күп төзекте;
Пазын көдіріп тапсабысхан:
— Хайдаг киреенъ мында халған?
Хамах тунъдерілібістір,
Харах чылайыбыстыр.
— Чача кізі алып Торғай, — тіп
Сүмекчін хыс чоохтапча. —
Ай Чарых Хан палазы
Ах хар осхас Ах ой аттыг
Алтын Теек пу чирге чит килген.
Парар көнънінъ пар ба ни...
Іченъ, пабанъ сурдырчалар.
Ат көдірбес алып Торғай
Көнъні чарып, күліне түскен,
Күп төзектенъ тур килген,
Ах хуус хуяғын кизібіскен,
Арыгланып, сілігленібіскен:
— Парғайбын... — тидір,
Арачан асты іссіннер.
Сах андох сүмекчін хыс
Тын сунынанъ читірген:
— Парар полча алып Торғай.
Араға сорбызын іссіннер тіпче,
Тоғыс күнге сығара
Тойлап париган полтыр.
Тоғыс күнніңъ пазында
Тостағызы тоозылчаттыр,
Толай чоны тарир син читтір.
Оол тойы тоозылар туста,
Хыс тойы пасталыбысхан.
Хыстынъ тойы хысха полтыр,
Алты-читі күн пазында,

Хатнастағызы тоозылып,
Халык чоны тарап парған.
Хайдаг-полза пістеглер,
Хазан түбі хайыстырып,
Чізе дее «чібеебізөк» тіп,
Арт соонанъ тараглапчададыр.
Ікі той піріккенде,
Ханаттыг хус уязына тазып,
Тоосе полбин чатхандаг;
Харсахтыг анъ ініне чыып,
Түгет полбинчатхандаг.
Тойы-пайы ырткенде,
Ах ой аттыг Алтын Теек
Тимін сала — тимнен чөредір,
Сүмін сала — сүмнен чөредір:
— Тайыс таа полза, — суум пар, — тидір. —
Тар даа полза, чирім пар.
Парчанъмын, чөрченъми
— Алданыпъар, наныпъар, — тіпче
Изебі чох Хан Мирген. —
Чирліг кізі чирінде чуртазын,
Сулгыг кізі суунда чуртазын.
Алып Торғай абахайы
Алтын Теекненъ хада-пірге
Тимненіп, сүмненібіскен.
Кирек-чарах нима-ноозын
Тууп арчымахха сухлабысхан,
Алнынанъ аспахтасханнар,
Алтын Теекненъ алып Торғай
Арт соонанъ анымчохтасханнар,
Анда айланып чөр сыхханнар.
Оларны паза үдезіп,
Алтын чечпе төзінде
Изебі чох Хан Миргенненъ
Алғаны анынъ Алып Хан Хыс
Алғап, сулғап халғаннар:
— Чирінъер — чир ползын.
Суунъар — суғ ползын.
Пісте чабал хабар иссер,
Сірер чатпас полынъар;
Сірерде чабал хабар иссебіс,
Піс чатпасча поларбыс.
Олар чөріп ырткен соонда,

Хан Миргеннің чирінде,
Халых чонның ханы идіп,
Хадарғанның ээзі идіп,
Ай Сулазынны одыртханнар;
Алтын чағалыг кип кизіргеннер,
Алтын таях таяндырғаннар.
Ханназа — хан кізі Ай Сулазын,
Пиглезе — пиг кізі Ай Сулазын,
Хадарған малға хайындылыг полған.
Халых чонға чуғанныг полған.
Чалны пөзік ат мұндірген чоына,
Чағалыг чахсы кип кизірткен;
Окіс хулунны ат иткен,
Окіс олғанны ир бскірген.
Андағ полған Ай Сулазын,
Аран-чула Ах халтар ады
Алтын чечпе төзінде
Орчых чіли ойнапчададыр,
Тербен чіли тартылчададыр;
Пар тиміненъ, пар сүміненъ турчададыр.
Изебі чох Хан Миргенненъ
Хыс чахсызы Ай Хучын
Аран-чула ат чахсыларын,
Хара хула атнанъ Хан поэрах атты,
Күреліг чахсы изерлерін алып,
Күмүстіг чахсы чүгеннерін суурып,
Сыйбап, сылап поэдыбысханнар.
— Одынъар оттанъар,
Суунъар ізінъер;
Хумус түктенчедінъер,
Хулун соғырланчадынъар...
Ал постары ікі алып
Ах пайзанъ ибге кір килгеннер,
Ай чалбағы молаттарын суурып,
Параанға чөли тастап турлар:
— Паза сірерні тутпаспыс, — тісчелер.
Тоғыс хадыл хуяхтарын суурып,
Тоғыс аастыг сундухха сухчалар:
— Паза сірерні киспеспіс, — тісчелер.
Ананъ айланып алып чахсылар
Алтын стол кистіне одырыбысханнар;
Астанъ артых ас чіп одырлар,
Ахсыларында пос хайылчададыр,

Сугданъ артых суғ ічіп одырлар,
Істілерінде пос изілчедедір.
Аданъмынанъ Хан Мирген
Чоохтап, ирбектеп одырадыр:
— Алыптынъ төлінде алып төріченъ...
Алып төрізе пістінъ төлде,
Тоғыс мархалыг ах хуус хуяхтарны.
Ол кискей паза, — тіпчедедір.
Тастыг сынның алтында,
Тиньіс талай суғ хазында
Кен полза чурт чазалған,
Артых чырғал анда полған.
Изебі чох Хан Миргенненъ
Хыс чахсызы Ай Хучын
Бірахха истілгеннер,
Чағынға сабылғаннар.
Біраххылар исте хорыххан,
Чағынғылар көре хорыххан.
Азыр чыдазы сарбайып,
Ағар чаа килбеен ол чирге;
Урағазын тудынып,
Улуғ оғыр кірбеен ол чуртка.

СОСТЕРНИ ПІЛДІРІГ

- 1 Түгеде (кыз). — прай.
- 2 Күн көстіг — көріндес.
- 3 Халын чохчага түс парған — мал, тынанып, чатхлабысхан.
- 4 Тарыхказынь (кыз.) — маньзырапказынь.
- 5 Көлбеске — сілеке терізіненъ иділген чорған.
- 6 Хырда турған хазан — оттанъ хаап салған хазан.
- 7 Түрсүні пасха — көксі пүдізі пасха.
- 8 Талаазы — пуруны пасха.
- 9 Чилбігей хус — табырах учухчанъ улуг хус.
- 10 Чөме — ырахтын атчанъ ниме.
- 11 Искер таг — бскен таг оскас.
- 12 Көк пис тонныг — кіс тонныг, аарлыг анъ терізі тонныг.
- 13 Азахти тастап — турғыза тудып.
- 14 Худын хуттирга — адын адирға.

ПРИМЕЧАНИЯ

Пу книгаа хакас чоннынъ сабыр хайчызынанъ С. П. Кадышевтенъ пазылган алыптыг нымахтар киріген.

Книганы тимнепчеткенде, нымахтарны С. П. Кадышев хайдысхан, идяненъок халгызарға харасхъбыс. Нымахтарнынъ хайзы-полза диалектной сөстери ле литературнай тіл хоостыра иділген.

Пу нымахтарны Ах Уус, Хара Уус хазында чуртапчатхан хызыларпаза хаастар чаксы пілчелер. Прай нымахтарда чоннынъ историйзы, чурты, сагынган сагызы, хылыгы чарых көзиділче. Нымахтарнынъ демократической сари іле пілдірче. Оларнынъ бөн геройлары Алтын Арыг, Хан Кичегей, Күн Төнъис, Ай Хучын — изеби чох күстіг, чаксы хыдыхтыг, чон үчүн турысчанъ алыптар.

С. П. Кадышев Широ районында, Трошкин аалда чуртапча. Ол 30-ча алыптыг нымах, иледе кип-чоохтар, оланъай нымахтар пілче. Семён Прокопьевич — сибер, яптіг чоохтыг, сіліг үніг хайчы. Пу книгаа кирген нымахтарны ХакНИИЯЛИ чыган.

I. «Алтын Арыгны» С. П. Кадышевтенъ Т. Г. Тачеева 1955 чылда чайгыда Широ районындагы Трошкин аалда пасхан. Пастап пасханда, пу нымахты нымахчы хызыра чоохтап салган. Алтын Арыгнынъ табан сөбгіненъ төреен кічичек көгістіг Таптаан Мирген алыпты хайчы чоохтабин салган. 1956 чылда пу нымахты печатьха тимнепчеткенде, нымахтынъ читіре ыспин салган чирін С. П. Кадышев чоохтап пирген.

Пу нымахты С. П. Кадышев Тарчы аалда чуртачанъ Кадышев Сло апсактанъ ікі хати искен: 1912 чыл тузында паза 1935 чылда. Сло апсах С. П. Кадышевтинъ пабазынынъ харындазы полған. Сло апсах манъат нымахчы, хайчы полтыр. «Аал-күн тооза чымылчанъ Слонынъ нымагын истерге» — тип чоохтапча С. П. Кадышев.

II. «Хан Кичегейни» С. П. Кадышевтенъ 1956 чылда Абаканда Т. Г. Тачеева пасхан. Нымахты С. П. Кадышев 1925 чылда Кады-

шев Сло апсаханъ икен.

III. «Күмүс ханаттыг Кок пора аттыг Кун Тонъис» тир нимахты С. П. Кадышевтенъ Абаканда 1948 чылда Д. И. Чапков пасхап.

Пу нимахты С. П. Кадышев ики хэйчиданъ икен: Кадышев Слуданъ 1912 чылда паза 1924 чыллар тузында Саламачев Ивананъ.

IV. «Ай Хучынны» Т. Г. Тачеева июнда 1957 чылда Абаканда пасхан. Пу нимахты С. П. Кадышев 1912 чылда Широ районындагы Половинка аалда Саламачев Ивананъ икен.

1957 чылда, декабрь айда, нимахты книгаа тимнепчеткенде, С. П. Кадышев «Ай Хучынны» хатап ыс пирген. И. Ф. Коков (ол редактировать полган пу нимахты) нимахтынъ көп чирлерин ысхан туста пазып, нимахтынъ тилин Кадышевтинъ хайлап турган тустагызына чагын иткен.

СОДЕРЖАНИЕЗІ

	Стр
Алтын Арыг	3
Хан Кичегей	126
Күмүс ханаттыг Кок пора аттыг Кун Тонъис	227
Ай Хучын	327

ТҮЗЕДИГЛЕР

Страниц- цалар	Строкалар		Печататся полны парган
	алты- панъ	усту- ненъ	
8	—	5	казы
193	—	4	Курледей
249	—	9	устуг
282	—	20	тизе
293	12	—	кбрим
815	8	—	хуян
406	—	16	чагамынъ

АЛТЫН АРЫҒ

(Сборник героических сказаний)

СЕМЁН ПРОКОПЬЕВИЧ КАДЫШЕВ

Редактор *М. Н. Чебодаев*

Худ. редактор *А. П. Масленников*

Тех. редактор *А. А. Самрина*

Корректоры *Н. С. Кобежинова, М. И. Табастаева*

Подписано к печати 12 января 1959 г. Формат бумаги 84X108¹/₁₆. Печат. листов 20¹/₂
Уч.-изд. л. 22,86. Тираж 3000 экз. Заказ 2612. А400631 Цена 18 руб. 70 коп.

Хакасская областная типография, г. Абакан,